

Vrije Universiteit Brussel

FACULTEIT VOOR PSYCHOLOGIE EN EDUCATIEWETENSCHAPPEN

Agogische Wetenschappen

Onderwijs in de gevangenis: drempels tot participatie aan formele educatie

---

Eindwerk voorgelegd voor het behalen van de graad van Master in de Agogische Wetenschappen door:

Eva Tytgat

Academiejaar 2013-2014

Promotor: Prof. dr. Liesbeth De Donder

Begeleider(s): Dorien Brosens

Aantal woorden: 11.648

Vrije Universiteit Brussel

Faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen
Academiejaar 2013/2014

Samenvatting Masterproef

Naam en voornaam: Tytgat Eva

Rolnr.: 0105977

Studierichting: Agogische Wetenschappen

Titel van de Masterproef: Onderwijs in de gevangenis: drempels tot participatie aan formele educatie

Promotor: Prof. Dr. Liesbeth De Donder

Samenvatting: Deze thesis focust op de drempels die gevangenen ervaren om te participeren aan formele volwasseneneducatie tijdens de detentie.

Het kwantitatief onderzoek is afgenomen in de gevangenis van Antwerpen. We gebruikten gestandaardiseerde vragenlijsten die door 486 gevangenen zijn ingevuld. Dit zorgde voor een responsgraad van 73,97%. De data werd geanalyseerd met behulp van SPSS en doormiddel van beschrijvende en bivariate analyses.

Uit het onderzoek blijkt dat 71% van de respondenten op het moment van afname nog nooit hadden geparticipeerd aan het onderwijsaanbod. Vijf soorten drempels vormen hier een oorzaak: situationele drempels (52%), institutionele drempels (49,8%), informatieve drempels (29,8%), dispositionele drempels (23,5%), taalkundige drempels (16%) en sociaal-emotionele problemen (5,3%).

Dit onderzoek brengt het drempelprofiel van de gevangenen in kaart. De situationele drempels ontstaan door gevangenisgerelateerde factoren zoals het hebben van werk in de gevangenis, de duur van de detentie en eerdere ervaringen met detentie. Het ervaren van de institutionele drempels komen zowel door socio-economische factoren als gevangenisgerelateerde factoren: het arbeidstatuut voor de detentie, het hebben van werk tijdens de detentie en de duur van de detentie beïnvloeden het ervaren van de institutionele drempels. De informatieve drempel wordt voornamelijk beïnvloed door socio-demografische factoren en gevangenisgerelateerde factoren: leeftijd, nationaliteit en het hebben van werk in de gevangenis beïnvloeden het ervaren van deze drempel. Het ervaren van de dispositionele drempels wordt enkel beïnvloed door het beheersingsniveau van het Nederlands. Het ervaren van taalkundige drempels wordt beïnvloed door zowel socio-demografische factoren, socio-economische factoren en gevangenisgerelateerde factoren. Nationaliteit, het hebben van kinderen en/of een partner, het beheersingsniveau van het Nederlands, arbeidstatuut voor de detentie en frequentie van het bezoek hebben invloed op de taalvaardigheden van de gevangene. De sociaal-emotionele drempel werd het minst ervaren, enkel de frequente van het bezoek had een invloed op het ervaren van deze drempel. Om de drempels te minimaliseren zijn aanbevelingen gedaan.

Dankwoord

Met dit dankwoord wil ik mij richten tot allen die mij ondersteund hebben in het tot stand komen van deze masterproef.

In eerste plaats richt ik mijn dank tot Dorien Brosens, mijn begeleider. Ze stond me bij tijdens het proces en hielp me een weg te vinden in het kluwen dat een thesis schrijven soms kan zijn. Ook richt ik mijn dank tot Prof. Dr. De Donder die zowel tijdens de vakken onderzoekspracticum, thesisseminarie en individuele thesisgesprekken klaar stond met haar raad en expertise.

Eveneens wil ik graag Marty Hayen, onderwijscoördinator in de gevangenis van Antwerpen, danken. Haar enthousiasme werkte steeds aanstekelijk en ik apprecieer haar bereidheid tot medewerking en de hulp die ze geboden heeft.

Tot slot wil ik ook graag mijn moeder danken, zonder haar eeuwige steun en geloof in mij kon ik deze opleiding niet voltooid hebben.

Inhoudstabel

Samenvatting Masterproef.....	I
Dankwoord	II
Inhoudstabel.....	3
Inleiding	5
Deel 1: Literatuurstudie.....	6
1. Belang formele volwasseneneducatie	6
1.1 Belang formele educatie voor de vrije burger.....	6
1.2 Belang formele volwasseneneducatie in de penitentiaire instelling.....	7
2. Onderwijs in de penitentiaire instelling.....	8
2.1 Wetgevend kader.....	8
2.2 Organisatie volwasseneneducatie in het arresthuis van Antwerpen	9
3. Deelname profiel	10
4. Drempels.....	11
4.1 Participatie aan formele volwasseneneducatie: drempels tot deelname.....	11
4.2 Participatie aan formele volwasseneneducatie: drempels tot deelname in de penitentiaire instelling.....	13
4.3 Vrije burgers en gedetineerden: gelijkenissen en verschillen in drempels	15
5. Conclusie.....	16
Deel 2: Onderzoeksmethode	17
1. Onderzoeksvragen	17
2. Dataverzameling	17
3. onderzoekspopulatie en steekproef.....	18
4. Analysemethode	18
Deel 3: Resultaten.....	19
1. Algemene participatiecijfers	19
2. Drempel ervaring	20
3. Drempelprofiel.....	24
3.1 Socio-demografische factoren.....	24
3.2 Socio-economische factoren	26
3.3 Gevangenisgerelateerde factoren	28
Deel 4: Discussie en conclusie	30

1. Bevindingen	30
1. Agogische aanbevelingen	37
2.1 Beleid	37
2.2 Beheer.....	38
2.3 Begeleiding.....	39
2. Beperkingen onderzoek.....	40
3. Aanbevelingen verder onderzoek.....	41
4. Conclusie.....	42
Bijlage: vragenlijst.....	43
Bronnenlijst.....	45

Inleiding

In België zitten 11.212 mensen in de gevangenis. 94% van de gevangenen keert op een bepaald ogenblik terug naar de samenleving (Federale overheidsdienst Justitie, 2012). Omwille van dit feit is het voor gevangenen van essentieel belang om tijdens de detentieperiode nog steeds deel uit te maken van de samenleving en zich voor te bereiden op een terugkeer (Vlaamse regering, 2000). Uit onderzoek blijkt dat een degelijke voorbereiding belangrijk is om herval in criminele activiteiten te voorkomen (Davis, Bahr & Ward, 2013).

Ook het hebben van werk na de detentie is een cruciale factor bij het voorkomen van recidive (Lockwood, Nally, Ho & Knutson, 2012). Werk vinden als ex-gevangene is echter een moeilijke opgave. Vele gevangenen zijn laaggeschoold en komen uit sociaaleconomisch arme milieus. Dit leidt tot beperkte (beroeps) vaardigheden en beperkte geletterdheid (Allday, 2006). Vandaag de dag is het bezitten van een diploma zowaar de belangrijkste tool om mee te functioneren op de arbeidsmarkt (Schmidt, 2013). In het arresthuis van Antwerpen heeft 78,6% van de gevangenen nul tot twaalf jaar onderwijs gevolgd (kleuteronderwijs is hier niet bij gerekend). Dit betekent dat het merendeel van de gevangenen geen secundair diploma behaalden (Brosens, De Donder & Verté, 2013).

Een opleiding volgen binnen de penitentiaire instelling kan dus een gunstige invloed hebben voor de gevangenen. Een opleiding zorgt namelijk voor een toename van werkmogelijkheden na de detentie (Lockwood, et. al, 2012).

Net zoals in de samenleving niet iedereen toegang vindt tot opleidingsmogelijkheden, is dit ook niet het geval in de penitentiaire instelling (Boeren, 2011). Er is echter weinig onderzoek gedaan naar de drempels tot deelname aan onderwijsactiviteiten binnen de Vlaamse gevangenis muren (Lenaers & Hagedoren, 2001). Omdat onderwijs een positief effect heeft op de arbeidsmogelijkheden en zo ook op de volledige re-integratie van de gedetineerden (Segdley, scott, williams & Derrick, 2010) kan onderzoek naar de drempels tot deelname een meerwaarde zijn en een antwoord bieden op de leemtes in de bestaande onderzoeken. Het doel van deze masterproef is wetenschappelijke kennis te verschaffen over de drempels die gedetineerden ervaren, zodat dat de onderwijsverstrekkers optimaal kunnen inspelen op deze drempels en zo elke gedetineerde optimale kansen te bieden om te participeren aan het onderwijsaanbod.

Deel 1: Literatuurstudie

In dit onderdeel van de thesis werpen we licht op de bestaande theorie. Als eerst bespreken we het belang van formele volwasseneneducatie, zowel voor de vrije burgers als gevangenen. Daarna leggen we de focus op onderwijs binnen de penitentiaire inrichting. De aandacht gaat uit naar het wetgevend kader van de Vlaamse Overheid en de organisatie van het formele volwassenenonderwijs in de gevangenis van Antwerpen. Vervolgens omschrijven we het deelname profiel van de gevangenen in de gevangenis van Antwerpen.

Ten tweede gaan we dieper in op de barrières die men ervaart om te participeren aan formele volwasseneneducatie. Ook hier kijken we naar de drempels die mensen ervaren in de vrije wereld en tijdens de detentie.

1. Belang formele volwasseneneducatie

1.1 Belang formele educatie voor de vrije burger

De maatschappij eist hoe langer, hoe meer een reeks basiscompetenties en kennis van de bevolking. Het bezitten van een diploma wordt als de belangrijkste tool op de arbeidsmarkt beschouwd. Het wordt gezien als het beste wapen tegen de recessie (Schmidt, 2013), het bevordert economische en sociale voorspoed (Boeren, 2011.).

Formele volwasseneneducatie biedt antwoord op die hoge nood aan diploma's. Volwassenen kunnen op latere leeftijd alsnog een volwaardig (basis)diploma behalen. De vraag naar volwasseneneducatie is dan ook groot. Niet enkel ongediplomeerde volwassenen doen beroep op volwasseneneducatie, maar ook mensen die al een diploma bezitten participeren aan het aanbod (Reese, 2012). In de huidige maatschappij is het mogelijk om geregeld van baan te veranderen, zowel uit noodzaak als uit interesse. De nieuwe banen eisen nieuwe vaardigheden en kennis die verworven worden via een opleiding (Schmidt, 2013). Nieuwe opleidingen leiden tot nieuwe certificaten en diploma's (Reese, 2012). Volwasseneneducatie in Vlaanderen heeft dan ook als doel kennis, vaardigheden en attitudes aan te leren om de zelfontplooiing en het maatschappelijke functioneren van de cursisten te bevorderen. Mensen klaarstomen voor de hoge eisen op de arbeidsmarkt is hierbij een belangrijk aspect (Vlaamse Overheid, 2007). Tussen 2005 en 2008 nam 42% van de Vlamingen tussen de 25 en 64 jaar gedurende twaalf maanden deel aan minstens één georganiseerde cursus die al dan niet leidt tot het behalen van een officieel certificaat of diploma. Het Europese gemiddelde ligt op 30%. De reden dat Vlaanderen zo hoog scoort is door het ruime aanbod aan opleidingen. Mensen kunnen zowel beroepsgerelateerde opleidingen als opleidingen die gericht zijn op persoonlijke ontplooiing volgen (Boeren & Nicaise, 2011).

1.2 Belang formele volwasseneneducatie in de penitentiaire instelling

Van de 11.212 gevangenen die België telt wordt verwacht dat 94% van de gevangenen terugkeren naar de samenleving (Federale overheidsdienst Justitie, 2012). Hulp- en dienstverlening tijdens de detentie draagt bij tot een optimale voorbereiding op een succesvolle terugkeer naar de samenleving. Deze voorbereiding is cruciaal om recidive te vermijden (Vlaamse regering, 2000).

Internationaal onderzoek heeft al meermaals de relatie tussen het volgen van onderwijs tijdens detentie en recidive aangetoond (Lockwood e.a., 2012 en Sedgley e.a., 2008). De gevangenispopulatie is, in vergelijking met de algemene populatie, kenmerkend economisch arm, kampt meer met ongeletterdheid en een gebrek aan beroepsvaardigheden (Allday, 2008). Hierdoor vinden heel wat ex-gedetineerden moeilijk hun weg op de arbeidsmarkt. Het hebben van werk is een belangrijke factor om recidive tegen te gaan. Het volgen van een opleiding tijdens detentie vergroot de kans op tewerkstelling na detentie en vermindert de kans op herval (Lockwood e.a., 2012 en Sedgley e.a., 2008). Vacca (2004) voegt hieraan toe dat het volgen van een opleiding tijdens de detentie ook bijdraagt aan een positieve, humane en tolerante gevangenisomgeving. Het volgen van een opleiding leidt tot een daling van geweld in de penitentiaire instelling. Onderwijs heeft invloed op hun mondelinge vaardigheden waardoor ze hun emoties beter onder woorden kunnen brengen. Dit is bevorderlijk voor de gedetineerden en het gevangenispersoneel (Batchelder & Pippert, 2002)

Cho & Tyler (2010) vinden het noodzakelijk om binnen een penitentiaire instelling verschillende vormen van educatie aan te bieden, gaande van basiseducatie als rekenen, lezen en schrijven tot verschillende vormen van 'higher education' (in Vlaanderen kan dit beschouwd worden als het secundair- en hoger onderwijs). Als de gevangenen een gedifferentieerd aanbod aan opleidingen biedt kan elke gedetineerde onderwijs volgen op zijn niveau en is er mogelijkheid tot verdere groei en ontplooiing. Manger, Eikeland & Asbjornsen (2006) bevestigen dit. Zij tonen aan dat er onder de gevangenispopulatie een grote diversiteit aan scholingsgraden is. De minderheid heeft het secundair onderwijs met vrucht beëindigd, maar er zijn ook gedetineerden met een hoger diploma. Door diversiteit te brengen in het opleidingsaanbod, speelt men in op de diverse behoeften van de gevangenispopulatie. Vacca (2004) beklemtoont het belang van morele vorming en educatieve programma's die zich richten op het aanleren van sociale vaardigheden. Kritisch en probleemoplossend denken alsook redeneervaardigheden dragen bij tot daling in recidive.

2. Onderwijs in de penitentiaire instelling

2.1 Wetgevend kader

De Vlaamse overheid is bevoegd voor het organiseren van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. De hulp- en dienstverlening strekt zich uit over zes domeinen (onderwijs, sport, welzijn, cultuur, werk, geestelijke gezondheid). In 2000 heeft de Vlaamse overheid een strategisch plan opgesteld waarin voor het eerst de krijtlijnen uitgetekend worden. Het plan is erop gericht een hulp- en dienstverleningsaanbod in alle penitentiaire instellingen op Vlaams en Brussels grondgebied te implementeren met als doel de sociale re-integratie van gedetineerden te bevorderen (Vlaamse regering, 2000). Dit kadert ook binnen de visie dat detentie gericht is op de vrijheidsontneming en niet op de ontneming van recht op onderwijs, vorming en cultuurparticipatie (Roose, 2012). Doordat een gedetineerde niet in staat is om zelf naar een bevoegde instantie te stappen voor hulp- of dienstverlening voert de Vlaamse Gemeenschap een inclusiebeleid: ze maken de dienstverlening mogelijk binnen de gevangensmuren. (Vlaamse Regering, 2000). In 2013 is dit plan tot een decreet gevormd (Vlaamse Regering, 2013).

Het strategisch plan en het daaruit voortkomende decreet hebben geleid tot een aanzienlijke verandering in de detentie van gedetineerden. Het aanwezige hulp- en dienstverleningsaanbod verschilt echter wel sterk van penitentiaire instelling tot penitentiaire instelling, omdat de lokale context een grote invloed heeft. Het aanbod is sterk afhankelijk van de bereidwilligheid en de visie van de directies en externe diensten om hun aanbod intra muros te brengen (Snacken, 2009 en Roose, 2012). Er zijn penitentiaire instellingen die tot twintig verschillende opleidingen aanbieden van korte modules die leiden tot deelcertificaten, tot intensieve opleidingen die leiden tot volwaardige diploma's. Andere penitentiaire instellingen en voornamelijk arresthuizen hebben een beperkt aanbod met slechts een aantal modules. Aangezien het aanbod binnen de penitentiaire instelling aan dezelfde kwaliteits- en inhoudsnormen moet voldoen als een reguliere opleiding zijn de attesten die tijdens de detentie behaald zijn evenwaardig aan de attesten die volwassenen buiten de muren halen (Vlaamse Regering, 2000).

Het decreet op volwassenenonderwijs dat in 2007 is geïmplementeerd door de Vlaamse Overheid voorziet de organisatie van educatie aan gedetineerden. De bestaande centra voor volwassenenonderwijs alsook de centra voor Basiseducatie per regio bundelen hun krachten en vormen samen een consortium. De opdracht van de consortia inzake onderwijs bestaat uit drie luiken. Enerzijds zijn ze verantwoordelijk voor de organisatie en coördinatie van het aanbod in de penitentiaire instellingen. Bovendien hebben ze de opdracht om de behoeften van gedetineerden met betrekking tot onderwijs in kaart te brengen en hier optimaal op in spelen. Ten slotte hebben ze ook een begeleidende functie met betrekking tot het onderwijstraject van de gedetineerden (Roose, 2012).

Elk consortium met een penitentiaire instelling binnen zijn regio krijgt middelen om een onderwijscoördinator af te vaardigen. De onderwijscoördinator spitst zich toe op de realisatie van het decreet en de opdracht die toevertrouwd is aan de consortia (Roose, 2012).

2.2 Organisatie volwasseneneducatie in het arresthuis van Antwerpen

Het Consortium volwassenenonderwijs Antwerpen vzw, Vol-Ant, staat in voor de formele educatie van de gedetineerden en de geïnterneerden in De gevangenis van Antwerpen. Ze staan in voor zowel de coördinatie als de uitwerking van het onderwijsbeleid zoals opgesteld in het Strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Vol-Ant staat ook in voor de organisatie en begeleiding van het onderwijs die zich richt op de noden van de gedetineerden zoals omschreven in het decreet op volwassenenonderwijs (Vol-Ant, 2012-2013).

De gevangenis van Antwerpen is in eerste plaats een arresthuis. Dit wil zeggen dat de grootste groep (ca. 70%) beklagden, gedetineerden in voorlopige hechtenis, zijn. Hun verblijf in de penitentiaire instelling is meestal beperkt in duur, 65.7% van de gedetineerden blijft er tussen één en zes maanden (Brosens, De Donder & Verté, 2013). Bijgevolg richt Vol-Ant zich voornamelijk tot het behalen van erkende deelcertificaten en minder op het behalen van een diploma. De erkende deelcertificaten kunnen gedetineerden behalen door het volgen van onderwijsmodules (Vol-Ant, 2012).

In 2012 waren binnen het groepsonderwijs drie modules Nederlands voor anderstaligen in het aanbod op de mannenafdeling. Deze modules worden vijf maal per jaar aangeboden en duren maximaal tien weken. Dit aanbod wordt aangevuld met ICT lessen alsook met een Centrum Zelfstandig Leren. Voor de vrouwen is er een module handverzorging voorzien, deze gaat één maal per jaar door (Vol-Ant, 2012).

In november 2012, na de start van het behoeftenonderzoek, is het aanbod verruimd. Er is een Open Leercentrum (OLC) geopend waar onderwijs op maat centraal staat. In het OLC werkt men aan de hand van begeleid zelfstandig leren en E-learning. De gevangene krijgt de cursus via de computer aangeboden en wordt hierbij ondersteund door een docent. Het OLC is een studieruimte waar de gevangenen een opleiding kunnen volgen op eigen tempo en aangepast aan hun niveau.

Volgende modules zijn in het aanbod:

- Engels en Frans;
- ICT;
- Bedrijfsbeheer;
- Wiskunde;
- Algemene vakken (met oog op het behalen van een secundair diploma).

3. Deelname profiel

Niet alle gevangenen nemen deel aan de onderwijsactiviteiten binnen de penitentiaire instelling. In de gevangenis van Antwerpen neemt 71% van de gevangenen niet deel aan het onderwijsaanbod (Brosens, et. al, 2013). Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden heeft uitgewezen dat er verschillende profielen zijn van gevangenen die al dan niet deelnemen aan formele volwasseneneducatie (Halimi, 2013).

Wat betreft socio-demografische factoren, stelt Halimi (2013) vast dat geslacht en het al dan niet hebben van kinderen geen invloed heeft op participatie aan onderwijsactiviteiten binnen de gevangenis muren. Leeftijd daarentegen heeft wel een invloed. De jongste leeftijdscategorie (17jaar- 25jaar) is onder vertegenwoordigd in vergelijking met de andere leeftijdscategorieën (26-45 jaar en 45+). Ook de nationaliteit heeft een invloed. Niet-Europeanen participeren vaker dan Belgen en Europeanen

Wanneer gekeken wordt naar de socio-economische factoren, merkt Halimi (2013) op dat gevangenen die de Nederlandse taal goed spreken en de gevangenen die de Nederlands taal helemaal niet spreken het minst participeren aan formele educatie binnen de penitentiaire instelling. Mensen die aangeven dat ze de taal matig spreken participeren het meest. Het onderwijsniveau en het arbeidsstatuut voor de detentie heeft geen invloed op de participatie.

Er is eveneens een verband tussen bepaalde gevangenisgerelateerde factoren en deelname aan onderwijsactiviteiten. Gevangenen die verwachten dat ze binnen één maand of binnen het jaar gaan vrijkomen participeren minder dan gedetineerden die verwachten dat ze nog meer dan een jaar in de penitentiaire instelling gaan zitten. De duur van de hechtenis heeft ook een invloed. Hoe minder lang men in de penitentiaire instelling zit, hoe lager de participatiegraad. Gedetineerden die voor het eerst in de penitentiaire instelling zitten participeren minder dan gedetineerden die al meerdere gevangeniservaringen hebben (Halimi, 2013).

4. Drempels

Slechts een minderheid van de gevangenen nemen deel aan de onderwijsactiviteiten die aangeboden worden binnen de penitentiaire instelling (Brosens, et. al, 2013). Het niet participeren komt vaak voort uit het ervaren van drempels (Cho & Tyler, 2010). Het is belangrijk om inzicht te krijgen in de drempels die participatie verhinderen (Lenaers & Haegedoren, 2001) zodanig dat men maatregelen kan nemen om de drempels te minimaliseren en zo alle gevangenen de meerwaarde van onderwijs bieden (Vol-ant, 2012).

In het volgende deel zal blijken dat de mensen in de vrije wereld heel wat gelijkaardige drempels als gevangenen ervaren, toch zijn er inhoudelijke verschillen.

4.1 Participatie aan formele volwasseneneducatie: drempels tot deelname

Het onderzoek van Johnstone en Riviera (1965) heeft uitgewezen dat er verschillende categorieën drempels bestaan tot volwasseneneducatie. Zij maken een onderscheid tussen drie categorieën. Een eerste categorie die zij onderscheiden zijn **situationele drempels**. Dit betekent dat men niet over de nodige tijd, financiële middelen, transportmogelijkheden, ... beschikt om deel te nemen aan formele educatie. Het moment waarop de formele educatie plaatsvindt is vaak in conflict met hun werkschema of hun familiale verplichtingen (Boeren, 2011). Deze drempels komen frequenter voor bij volwassenen met een lage socio-economische status dan bij volwassenen uit de middenklasse. Vrouwen ervaren dit meer als drempel dan mannen (Siassiakos, et al. 2007). Tijd en geld zijn geen onbeperkt inzetbare middelen, mensen moeten kiezen hoe ze dit besteden. De keuze gaat niet alleen over de mogelijkheid tijd te besteden, maar ook de bereidheid om tijd te spenderen aan onderwijs speelt hierbij een rol (Rubenson & Desjardins, 2009). De kostprijs van educatie is vooral een drempel voor mensen uit een lage socio-economische klassen en beperkt geletterden (Vermeersch & Vandenbroucke, 2009). Ook gezondheidsproblemen en leeftijd hebben een invloed op de bereidwilligheid om lessen te volgen. Hoe ouder men is en hoe meer gezondheidsproblemen men ervaart, hoe lager de participatie (Boeren, 2011).

Dispositionele drempels vormen de tweede categorie (Johnstone & Riviera, 1965). Het zelfbeeld van mensen, alsook hun attitude en houding tegenover de waarde en het belang van educatie, heeft een grote invloed op hun participatie. Mensen met een laag zelfbeeld en/of mensen die educatie van minder belang vinden nemen minder frequent deel aan educatie. Faalangst heeft ook een negatieve invloed op de participatie (Vermeersch & Vanderbroucke, 2009). Ook Cross (1981) heeft dispositionele drempels onderscheiden. Uit zijn onderzoek blijkt dat mensen geremd zijn om een opleiding te volgen omdat ze vrezen dat ze hiermee weinig zullen bereiken. Boeren (2011) bevestigt dit, haar onderzoek toont aan dat volwassenen niet altijd overtuigd zijn dat educatie positieve effecten heeft op je professioneel leven. Vele volwassenen schatten hun slaagkansen laag in, voelen zich te oud om nog met een opleiding te starten of hebben een negatieve ervaring met (volwassenen)educatie (Cross, 1981). Rubensons & Desjardins (2009) hebben ook aangetoond dat een weinig uitdagende baan, werkloosheid en beperkte uitzichten voor een aantrekkelijke carrière ontmoedigend werken om te participeren aan volwasseneneducatie. De dispositionele drempels komen even frequent voor als de situationele drempels en zelf twee maal zoveel als de institutionele drempels (een volgende categorie).

Een derde categorie die volgens Johnstone en Riviera (1967) een negatieve invloed heeft op participatie is de **institutionele organisatie**. Deze categorie van drempels heeft betrekking op het aanbod: kwaliteit en kwantiteit. Cross (1981) voegt daaraan toe dat niet alleen het aanbod en de inhoud van de lessen belangrijk zijn, maar ook de tijd of dag waarop de lessen plaatsvinden. Bovendien valt het moment waarop de lessen doorgaan en het moment waarop gedetineerden kunnen werken vaak samen. Deze factoren werken vooral als een barrière voor laagopgeleiden, mensen met een laag inkomen en migranten (Siassiakos, et al. 2007).

Uit Darkenwald en Merriam (1982) hun onderzoek kwam nog een extra categorie drempels naar voor: **informatieve drempels**. Door een gebrek aan informatie zijn de volwassenen zich niet altijd bewust van het aanbod, waardoor ze geen opleiding starten. Vermeersch en Vandebroucke (2009) bevestigen deze drempel. Hun onderzoek toont aan dat volwassenen met leerintenties snel afhaken indien informatie niet (vlot) beschikbaar is. Gebrek aan informatie als drempel is leeftijd en job gebonden. Hoe ouder men is en hoe minder kennisintensief hun job is, hoe minder moeite men doet om informatie te verkrijgen.

Bij migranten kan men een extra categorie toevoegen, namelijk het ervaren van **taalkundige drempels**. Migrantten beheersen de taal van hun nieuw land niet voldoende om te kunnen deelnemen aan de onderwijsactiviteiten (Watkins, Razez & Richters, 2012).

4.2 Participatie aan formele volwasseneneducatie: drempels tot deelname in de penitentiaire instelling

Quigley (1997 in messemmer, 2011) heeft drie categorieën van drempels die gedetineerden ervaren om deel te nemen aan formele educatie binnen de penitentiaire instelling onderscheiden: dispositionele drempels, situationele drempels en institutionele drempels. Deze drie categorieën drempels zijn dezelfde als de categorieën die door Johnstone en Riviera zijn ontdekt, maar krijgen in de gevangeniscontext soms een andere invulling.

Beperkt geletterdheid en negatieve ervaringen leiden tot een eerste categorie drempels: de **dispositionele drempels**. Deze drempels komen voort uit de houding die gedetineerden aannemen tegenover educatie. Het gros van de gedetineerden hebben een negatieve ervaring met onderwijs buiten de gevangenis muren. Ze zijn onderhevig geweest aan het watervaleffect en hebben vaak geen diploma behaald (Allday, 2006). Het merendeel van de gevangenispopulatie heeft geen basisopleiding afgerond en heeft daardoor gebrekkige kennis en praktische vaardigheden (Cho & Tyler, 2010). Dit maakt hen moedeloos en minder gemotiveerd om deel te nemen aan formele educatie binnen de gevangeniscontext (Allday, 2006). Beperkte geletterdheid kan ook veroorzaakt zijn door dispositionele drempels. De negatieve ervaring en visie op onderwijs zorgt ervoor dat mensen genoeg nemen met een beperkte scholing en daar uit vloeiend een beperkte geletterdheid (Black, 1990). Leermoeilijkheden- en stoornissen vormen ook een drempel tot participatie. Deze worden nog eens versterkt door de institutionele drempels zoals hieronder vermeld (Talbot, 2006).

Als tweede categorie onderscheidt Quigley (1997) **institutionele drempels**. Deze drempels komen voort uit het onderwijssysteem. Het onderwijs in de penitentiaire instelling krijgt beperkte financiële middelen. Dit leidt tot een beperkt aanbod aan opleidingen en beperkt didactisch materiaal zoals handboeken en computers. De hoeveelheid leeromgevingen, studieruimtes en leerkrachten zijn vaak niet voldoende om kwalitatief onderwijs te bieden (Batchelder & Pippert, 2002; Snacken, 2009). Ook de werking en organisatie van een penitentiaire instelling heeft invloed op de participatie van de gedetineerden. Ze zijn gebonden aan een strikt schema, alle handelingen worden afgebakend in tijd en ruimte. Zo zijn er op vaste tijdstippen tellingen van de gevangenen en vinden andere activiteiten zoals werken, bezoek en sporten op het zelfde tijdstip plaats. De gedetineerden prefereren vaak werken boven onderwijsdeelname omdat ze een financiële vergoeding ontvangen om te werken en niet om te studeren (Batchelder & pippert, 2002). Ook is er een penitentiair beampte nodig om de gedetineerde te begeleiden van de cel naar het leslokaal. Participeren aan formele educatie zorgt dus voor organisatorische uitdagingen (Braggins & Talbot, 2003). De uitgebreidheid van het aanbod aan lessen wordt meebepaald door de mate waarin de directie van de penitentiaire instelling deze als bedreigend voor de veiligheid of als veilig beschouwt (De Ron, 2009).

Finaal omschrijft Quigley (1997) ook **situationele drempels**, deze drempels komen voort door de gevangeniscontext. Gedetineerden maken kans op vervroegde vrijlating, verplaatsing naar een andere penitentiaire instelling en straffen wegens grensoverschrijdend gedrag (Messemer, 2011). De gedetineerden ervaren deze factoren als een negatieve beïnvloeding op hun kans tot een succesvolle schoolloopbaan binnen de penitentiaire instelling. Gedetineerden met een straf van korte duur, maximum zes maanden, nemen minder frequent deel aan de lessen dan

gedetineerden die een langdurige straf uitzitten. Zij achten het minder noodzakelijk om zicht opnieuw voor te bereiden op de uitdagingen in de maatschappij (Manger, 2010). Ook ervaren de gedetineerden, de penitentiaire instelling als een moeilijke plaats om in te studeren. Er is veel rumoer en men zit met meerdere gedetineerden op cel (Lenaers, 2001).

Andere onderzoeken brengen nog twee drempels in kaart: taalkundige drempel en sociaal- en emotionele problemen.

Oudere gevangenen met beperkte lees- en schrijfvaardigheden participeren minder frequent aan formele educatie in de penitentiaire instelling. De beperkte **taalvaardigheid** is hun grootste **barrière**. Er is een schrik dat ze de lessen en de cursus niet voldoende zullen verstaan (Baerten, 2010). De drempel wordt versterkt door de idee dat onderwijs geen meerwaarde zal leveren in de verdere toekomst (Manger, et. al, 2006). Dit stemt weer overeen met de **dispositionele drempels** die Cross (1981) aantoonde.

Sociale en emotionele problemen alsook een **laag mentaal welbevinden** staan participatie aan formele volwasseneneducatie in de weg (Manger, et. Al, 2006). Deze drempel is niet beschreven bij participanten aan volwasseneneducatie buiten de gevangeniscontext.

Scurrah (2008) ontdekte dat ook gevangenen de **informatieve drempel** ervaren. Gevangenen ervaren moeilijkheden om zicht te krijgen op het aanbod en de werking van het onderwijssysteem in de penitentiaire instelling. Gevangenen met een beperkt sociaal netwerk ervaren deze drempel meer, omdat informatie vooral mondeling wordt overgedragen van gedetineerde tot gedetineerde.

4.3 Vrije burgers en gedetineerden: gelijkenissen en verschillen in drempels

Als we de drempels die gedetineerden ervaren en drempels die mensen uit de vrije samenleving ervaren met elkaar vergelijken, stellen we vast dat heel wat drempels analoog zijn. De **dispositionele drempels** in de vrije wereld of in de gevangeniscontext vertonen gelijkenissen. De attitude tegenover onderwijs en de ervaring die men heeft met onderwijs zijn belangrijke factoren voor participatie. Negatieve attitudes en ervaringen remmen participatie af. Als men de slaagkansen laag inschat, heeft dat een negatieve invloed op de bereidheid om te participeren aan formele educatie. Een **gebrek aan informatie** over het onderwijsaanbod komt ook bij vrije burgers en gevangenen voor. Bij gedetineerden is dit gelinkt aan een gebrekkig sociaal netwerk, bij de vrije burgers zijn het voornamelijk de jonge mensen die deze drempel ervaren. **Beperkte taalkennis** als drempel komt ook bij de beide populaties naar voor. Bij de vrije burgers is dit vooral een drempel voor migranten, bij gedetineerden vooral bij ouderen. De literatuur maakt bij gedetineerden geen onderscheid tussen migranten en de autochtone bevolking. Ook bij de **institutionele drempels** zijn er gelijkenissen. Als het aanbod te beperkt is en de inhoud niet afgestemd zijn op het niveau van de participanten haken ze af. Desondanks beide doelgroepen deze drempel ervaren komt ze frequenter voor bij gevangenen dan bij vrije burgers. Penitentiaire instellingen hebben vaak beperkte financiële middelen waardoor er weinig leerruimtes zijn, beperkt aantal leerkrachten, beperkte leermiddelen zoals handboeken en computers. Ze beschikken niet over de middelen om optimaal lessen aan te bieden. Lessen volgen naar je interesses en afgestemd op je niveau zijn belangrijk voor participatie. De institutionele drempels zijn bij de gevangenen ruimer dan bij de vrije burgers omdat overlappingsen in het tijdschema door andere taken of verplichtingen vb. werken als institutionele drempel wordt beschouwd en bij vrije burgers dit een **situationele drempel** is. In de penitentiaire instelling komen de situationele drempels voort uit de kans op (vervroegde) vrijlating of verplaatsing. Men heeft hier geen controle over en dit heeft een negatieve invloed op participatie.

Bovendien ervaren gedetineerden ook **sociaal-emotionele problemen** -depressie, laag zelfbeeld, schuldgevoelens en andere - die hun participatie afremmen.

5. Conclusie

Dat participeren aan onderwijs tijdens de detentie positieve effecten heeft is al meermaal bewezen (Lockwood e.a., 2012; Vacca, 2011; Cho & Tyler, 2010; Sedgley e.a., 2008; Manger et. Al, 2006 en Bachteld & Pippert, 2002). Toch participeert een minderheid aan het educatief aanbod binnen de gevangensmuren (Halimi, 2013). Op internationaal niveau zijn er een aantal onderzoeken gevoerd naar de drempels die de gevangenen ervaren om te participeren aan formele educatie tijdens de detentie (Brosens, De Donder & Verté, 2013). In Vlaanderen is dit echter gering wetenschappelijk onderzoek gevoerd (Brosens, 2013). Er zijn al verschillende soorten drempels in kaart gebracht, maar desondanks de literaire aandacht zijn er nog steeds hiaten in onze kennis omtrent de drempels die gevangenen ervaren om te participeren aan het formele onderwijsaanbod.

Om de participatiegraad te verhogen is inzicht nodig in de doelgroepen die men niet bereikt en de drempels die de gevangenen ervaren. Het in kaart brengen van de behoeften en drempels is dan ook een decretale opdracht van de coördinator van het onderwijs in de penitentiaire instelling (Vol-Ant, 2012).

Met deze thesis willen we bijdragen tot een verruiming van kennis en inzicht in de drempels die de gedetineerden ervaren met als doel een verdere kwaliteitsverbreding van het aanbod.

Deel 2: Onderzoeksmethode

---

1. Onderzoeksvragen

- Hoeveel gedetineerden nemen niet deel aan volwasseneducatie in de gevangenis van Antwerpen?
- Welke drempels dragen er toe bij dat mensen niet participeren aan volwasseneducatie in de gevangenis van Antwerpen?
- Wat is het verband tussen de profielen van gedetineerden die niet deelnemen aan volwasseneducatie (socio-demografische factoren, socio-economische factoren, gevangenisgerelateerde factoren) en drempels die participatie aan volwasseneducatie in de weg staan?

2. Dataverzameling

Deze thesis kadert binnen een onderzoek van de Vrije Universiteit Brussel in opdracht van de gevangenis (arresthuis) van Antwerpen. Het onderzoek heeft als doel de behoeften van gedetineerden in kaart brengen om met die kennis aan de slag te gaan in de gevangenis. Het behoeftenonderzoek vindt plaats op zes domeinen: sport, educatie, arbeid, welzijn, cultuur en geestelijke gezondheidszorg.

Er zijn zes stuurgroepen gevormd, elke stuurgroep vertegenwoordigt een bovengenoemd domein. Deze bestonden telkens uit één á twee personen en was tevens in samenwerking met de beleidsmedewerker. De stuurgroepen hebben samen met de onderzoekers rond de tafel gezeten om inzicht te krijgen op de accenten die zij willen liggen in het onderzoek. Zo kon optimaal op de vraag ingespeeld worden. Toen de onderzoekers een duidelijk beeld had gekregen op de vraag zijn de onderzoekers gestart met focusgroepen. Er zijn dertien focusgroepen gehouden:

- Met elk domein één;
- Twee met Nederlands sprekende mannelijke gedetineerden;
- Één met anderstalige mannen;
- Één met vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden;
- Één met mannelijke geïnterneerden;
- Één met cipers;
- Één met geestelijke verzorgers.

De Nederlandsprekende mannelijke gedetineerden zijn de grootste populatie in de gevangenis van Antwerpen, net daarom werd er een extra focusgroep met hen gehouden.

De vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden werden samen genomen voor een focusgroep omdat zij samen op een afdeling zitten in de gevangenis. Er werd ook een focusgroep gehouden met cipers omdat uit de focusgroepen met de gedetineerden en de geïnterneerden bleek dat zij een grote invloed hebben op de participatie. Ook de geestelijke verzorgers (imam, priester, moreel consulent,...) kwamen aanbod omdat zij een dicht contact hebben met heel wat gedetineerden en geïnterneerden.

Deze focusgroepen zijn daarna geanalyseerd met als doel een gestructureerde enquête opstellen. Deze enquête wordt afgenomen aan bovengenoemde gedetineerden en geïnterneerden. Deze gestructureerde enquête is ook tot stand gekomen door de uitgevoerde literatuurstudie.

Omdat laagdrempeligheid en eenvoudig taalgebruik zeer belangrijk is voor de doelgroep hebben ze de vragenlijst laten nakijken door de externe organisatie 'Wablieft'. Daarna is de vragenlijst vertaald naar het Engels en het Frans. Een aantal gedetineerden hebben daarna de vragenlijst nagekeken op duidelijkheid en verstaanbaarheid. De definitieve vragenlijst is uiteindelijk vertaald in dertien talen om een zo ruim mogelijke doelgroep te bereiken.

Dan is de vragenlijst afgenomen bij de mannelijke en vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden in oktober 2012. Vrijwilligers hebben de gedetineerden in hun cel aangesproken om deel te nemen aan het onderzoek. De gedetineerden die wensten deel te nemen mochten de vragenlijst in een klaslokaal of in hun cel invullen. Er waren onderzoekers aanwezig om ondersteuning te bieden.

3. onderzoekspopulatie en steekproef

De onderzoekspopulatie van dit onderzoek zijn de gedetineerde en de geïnterneerden van de gevangenis van Antwerpen, dit is een arresthuis. Zij maken onderscheid tussen drie groepen:

- Mannelijke gedetineerden (N = 604)
- Mannelijke geïnterneerden (N = 52)
- Vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden (N = 73)

Onder de gedetineerden en geïnterneerden zijn er verschillende nationaliteiten, leeftijden, statuten (ook beklaagden kunnen deelnemen) en talen.

In totaal namen 507 respondenten deel aan het onderzoek: 432 mannelijke gedetineerden, 21 mannelijke geïnterneerden en 54 vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden. Dit is een responsgraad van 73.4%. Het onderzoek focust zich op de mannelijke gedetineerden en de vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden.

4. Analysemethode

De resultaten van de gestructureerde enquête zijn opgenomen in SPSS. Om de onderzoeksvragen van de thesis te beantwoorden maken we gebruik van frequenties en de chi-kwadraattoetsen.

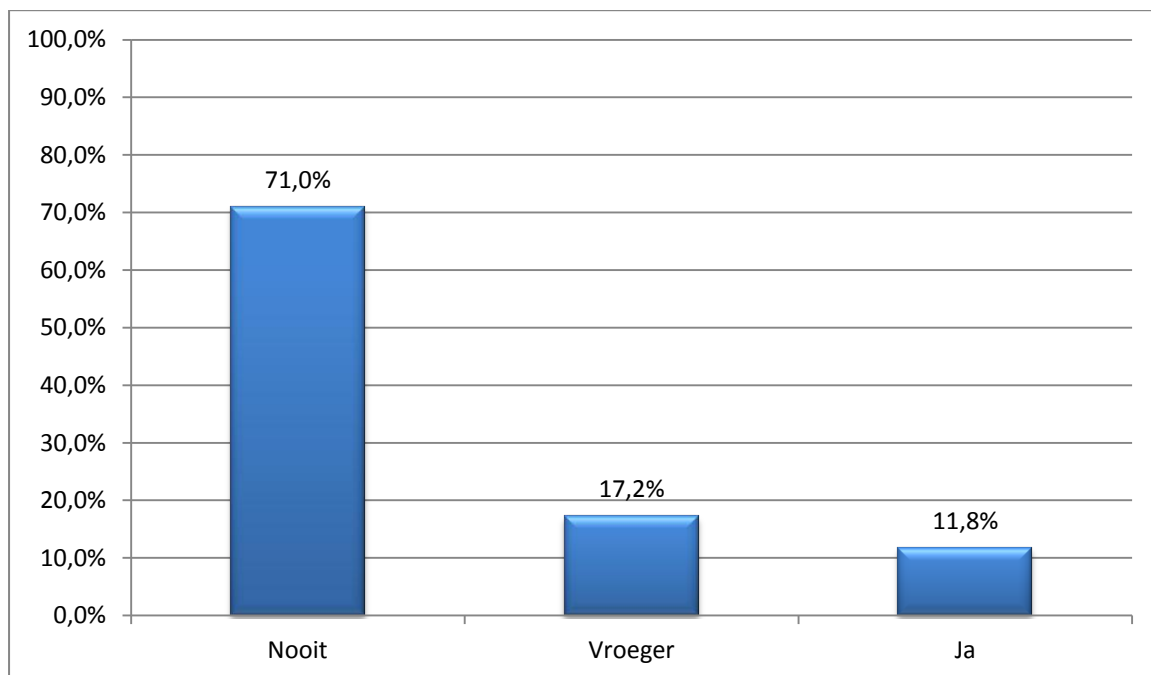
Chi-kwadrat-toetsen: Met deze testen gaan we na of er een statistisch significant verband bestaat tussen twee of meerdere nominale en ordinale variabelen. We spreken van een significant verband als de p-waarde kleiner is dan .05, wanneer de p-waarde tussen .05 en .10 ligt spreken we van een tendens tot een significant verband.

Deel 3: Resultaten

---

1. Algemene participatiecijfers

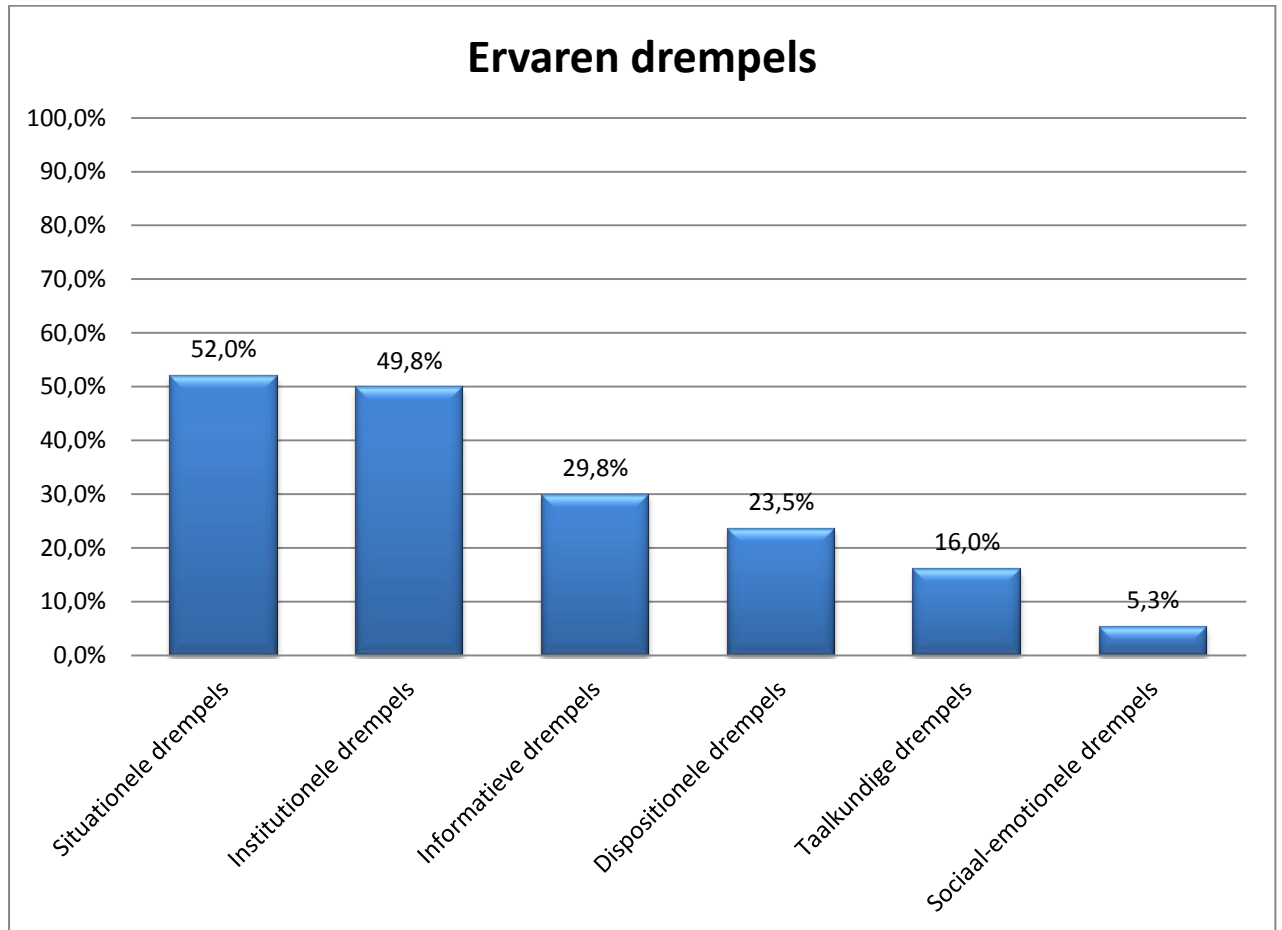
Vraag 19 uit de gestructureerde enquête peilt naar de deelname aan formele educatie in de gevangenis. Grafiek 1 toont aan dat 71% van de gevangenen op het moment van afname (oktober 2012) nog nooit heeft deelgenomen aan formele educatie tijdens detentie. 17,2% heeft al lessen gevolgd in de penitentiaire inrichting, maar participeerde niet op het moment van afname. 11,8% van de gevangenen participeerden aan het onderwijsaanbod op het moment van afname. Het drempelonderzoek zal focussen op de gevangenen (mannelijke gedetineerden en vrouwelijke gedetineerden en geïnterneerden) die nog nooit deelgenomen hebben aan onderwijs tijdens de detentie.

Grafiek 1: Participatiegraad formele educatie

2. Drempel ervaring

Nu we zicht hebben op de participatiegraad van de gevangenen in de gevangenis van Antwerpen gaan we na welke drempels gevangenen ervaren om niet te participeren aan het aanbod. Op basis van de literatuur clusteren we de drempels tot categorieën.

Grafiek 2: Ervaren drempels

Uit de analyses blijkt dat gevangenen het frequentst situatiele drempels (52%) en institutionele drempels (49,8%) aanhalen als redenen om niet deel te nemen aan onderwijsactiviteiten. Dit wordt gevolgd door gebrek aan informatie (29,8%) en dispositionele drempels (23,5%). Sociaal-emotionele drempels (5,3%) en taalkundige drempel (16%) werd het minst ervaren. In het volgende deel volgt een specifieke bespreking van elke categorie.

Tabel 1: Situationele drempels

Situationele drempels	Percentages
Ik zit pas in de gevangenis	35,7%
Ik weet niet hoe lang ik blijf	20,1%
Ik blijf toch niet lang genoeg	15,7%
Totaal %	52%

35,7% van de gevangenen die nog nooit deelnamen aan onderwijs in de gevangenis gaf aan dat ze nog maar net in de gevangenis zitten en ze daarom niet deelnamen aan het onderwijsaanbod. 20,1% van de gedetineerden wist niet hoe lang ze in de gevangenis van Antwerpen gaan blijven en 15,7% gaf aan dat ze niet lang genoeg blijven.

Tabel 2: Insituitionele drempels

Institutionele drempels	Percentages
Ik ga liever werken	22,3%
Ik ga liever naar mijn bezoek	12,7%
Ik ga liever naar de wandeling	10,7%
Ik heb een rapportbriefje geschreven, maar kreeg geen antwoord	7,5%
De onderwerpen zijn niet interessant	7,2%
Ik ga liever naar de viering van mijn geloof	6,6%
Ik wilde, maar de lessen waren al vol	6,0%
Er waren geen lessen	4,7%
Ik wil de chefs niet tot last zijn	4,4%
Ik doe liever iets anders	3,4%
Ik heb slechte dingen gehoord over de lesgevers	0%
Totaal %	49,8%

49,8% van de gevangenen in de gevangenis van Antwerpen ervoeren institutionele drempels. Dit kwam voornamelijk omdat gevangenen liever andere zaken doen in plaats van les volgen: werken (22,3%), naar hun bezoek gaan (12,7%), naar de wandeling gaan (10,7%), viering van hun geloof (6,6%) en iets anders doen (3,4%). Bovendien zijn er gevangenen die wel wensten onderwijs te volgen maar hierin niet slaagden. 7,5% heeft een rapportbriefje geschreven zonder antwoord te krijgen, 7,2% vond de onderwerpen niet interessant, 6% wou wel les volgen, maar kreeg de kans hier niet toe omdat de lessen volzet waren.

Tabel 3: Informatie drempel

Informatieve drempel	Percentages
Ik wist niet dat het kon	20,1%
Ik weet niet hoe ik mij moet inschrijven	10,0%
Totaal %	29,8%

29,8% van de gevangenen in de gevangenis van Antwerpen ervoeren gebrek aan informatie met betrekking tot de educatie als drempel. De grootste beïnvloedende factor is dat de gevangenen niet wisten dat ze konden les volgen (20,1%).

Tabel 4: Dispositionele drempels

Dispositionele drempels	Percentages
Ik heb geen zin om les te volgen	10,7%
Ik kan er toch niets mee doen	5,3%
Studeren in de gevangenis is lastig	4,4%
Ik volg niet graag les	4,1%
Alles wat met de gevangenis te maken heeft is slecht	3,1%
Ik hou niet van lessen in groep	2,5%
Ik hou niet van de sfeer	1,9%
Totaal %	23,5%

23,5% van de gedetineerden ervoer minstens één dispositionele drempel. Geen zin hebben om les te volgen is met 10,7% de grootste rem om deel te nemen aan onderwijs binnen de dispositionele drempels, gevolgd door de idee dat men er niets mee kan doen (5,3%).

Tabel 5: Taalkundige drempels

Taalkundige drempels	Percentages
Ik spreek de taal niet goed genoeg	16,0%
Totaal%	16,0%

16% van de gevangenen in de gevangenis van Antwerpen ervoeren gebrekkige taalvaardigheden als drempel. Het gebrekkig spreken van de taal is de enige drempel binnen deze categorie.

Tabel 6: Sociale en emotionele problemen

Sociale en emotionele problemen	Percentages
Ik ben niet slim genoeg	3,1%
Ik ben te moe om les te volgen	1,3%
Andere gedetineerden pesten of bedreigen mij	1,3%
Andere gedetineerden lachen met mensen die les volgen	0,3%
Totaal %	5,3%

5,3% van de gevangenen ervoeren sociale en emotionele problemen. Voornamelijk de idee dat men niet slim genoeg is om deel te nemen aan de lessen beïnvloedt de participatie (3,1%).

3. Drempelprofiel

3.1 Socio-demografische factoren

Tabel 7: drempelprofiel socio-demografische factoren

	Dispositioneel	Situationeel	Institutioneel	Taal	Info	Emo
Geslacht						
Man	23,8%	51,2%	51,2%	15,7%	29,2%	5,0%
Vrouw	21,1%	57,9%	39,5 %	18,4%	34,2%	7,9%
Leeftijd						
17-25	27,9%	48,5%	54,4%	13,2%	30,9%*	4,4%
26-45	21,2%	51,3%	48,1%	18,0%	32,8%*	4,8%
46+	25,0%	53,8%	48,1%	9,6%	15,4%*	5,8%
Nationaliteit						
Belg	29,1%	54,3%	47,2%	3,9%*	20,5%*	5,5%
Europeaan	24,0%	53,1%	54,2%	22,9%*	30,2%*	5,2%
Niet-Europeaan	14,8%	49,4%	49,4%	27,2%*	43,2%*	4,9%
Kinderen						
Ja	22,4%	48,0%	54,6%	11,2%*	32,2%	4,6%
nee	25,4%	55,6%	43,7%	21,8%*	28,2%	4,9%
Partner						
Ja	23,7%	56,2%*	50,0%	19,6%*	30,9%	5,7%
nee	24,3%	43,5%*	49,6%	10,4%*	27,8%	5,2%

* Significantie: $p < .05$

Er zijn geen significante verbanden tussen het ervaren van drempels en **geslacht**.

Er is wel een significant verband tussen **leeftijd** en het ervaren van de informatieve drempel ($\chi^2 = 6,042$; $df = 2$; $p = 0,049$). Dubbel zoveel 17-25jarigen en 26-45 jarigen (ervoeren gebrek aan informatie als drempel in vergelijking met de 45-plussers, respectievelijk 30,9% en 15,4%). Tussen leeftijd en de andere soorten drempels is er geen significant verband.

Er is ook een significant verband tussen **nationaliteit** en informatie als drempel ($x^2= 12,293$; $df= 2$; $p= .002$). Er is een oververtegenwoordiging van niet-Europeanen (43,2%), dat is meer dan het dubbel dan Belgen (20,5%). Dit betekent dus dat niet-Europeanen meer dan dubbel zo veel een gebrek aan informatie ervaren dan Belgen. Er is ook een significant verband tussen nationaliteit en 'taal' als drempel ($x^2= 24,524$; $df= 2$; $p= .000$). Niet-Europeanen ervaren de taalkundige drempel het frequentst (27,2%), voor Belgen ligt dit beduidend lager (3,9%). Niet-Europeanen geven het frequentst aan dat ze het Nederlands niet voldoende beheersen en dit invloed heeft op hun onderwijsparticipatie.

Er is een significant verband tussen het hebben van **kinderen** en het ervaren van de taalkundige drempel ($x^2 =6.092$; $df= 1$; $p= .014$). Gevangenen zonder kinderen ervaren de taalkundige drempel frequenter (21,8%) dan gevangenen met kinderen (11,2%). Dit wil zeggen dat de gevangenen zonder kinderen meer aangeven dat ze de Nederlandse taal niet voldoende beheersen en dit als drempel ervoeren om deel te nemen aan de onderwijsactiviteiten.

Een ander significant verband is vastgesteld tussen het al dan niet hebben van een **partner** en het ervaren van situationele drempels ($x^2= 4.667$; $df= 1$; $p= .031$). Gevangenen met partner ervoeren meer situationele drempels (56,2%) dan gevangenen zonder partner (43,5%).

Het laatste significant verband is vastgesteld tussen het hebben van een **partner** en het ervaren van de taalkundige drempel ($x^2= 4,460$; $df= 1$; $p= .035$). Gevangenen die een partner hebben ervoeren meer dat ze het Nederlands niet goed beheersen (19,4%) dan gevangenen zonder partner (10,4%). Hun gebrekkige taalvaardigheden hebben een negatieve invloed op hun onderwijsparticipatie.

3.2 Socio-economische factoren

Tabel 8: drempelprofiel socio-economische factoren

	Dispositioneel	Situationeel	institutioneel	Taal	Info	Emo
Onderwijsniveau voor hechtenis						
0-9 jaar	25,3%	52,5%	54,5%	21,2%	35,4%	9,1%
10-12 jaar	20,9%	49,6%	48,1%	14,0%	24,0%	3,1%
13-14 jaar	26,5%	44,1%	50,0%	5,9%	29,4%	2,9%
15 +	23,9%	60,9%	47,8%	10,9%	32,6%	6,5%
Beheersingsniveau Nederlands						
Heel goed	29,3%*	52,1%	48,5%	0,6%*	21,0%*	4,2%
Een beetje	18,1%*	47,2%	48,6%	25%*	48,6%*	4,2%
Helemaal niet	14,7%*	58,7%	52,0%	41,3%*	33,3%*	8%
Arbeidsstatuut voor opsluiting						
Officieel betaald werk	18,8%	53,1%	40,6%*	14,6%*	24,0%	2,1%
Thuis	26,3%	50,9%	52,7%*	13,2%*	30,5%	6%
Zwartwerk	22,2%	51,1%	60,0%*	33,3%*	37,8%	6,7%

* Significantie: $p < .05$

Bij de socio-economische factoren nemen we geen significant verband waar tussen het **onderwijsniveau voor de hechtenis** en het ervaren van drempels om deel te nemen aan formele educatie tijdens de hechtenis waar.

Er zijn wel significante verbanden tussen het **beheersingniveau van het Nederlands** en het ervaren van een aantal drempels. Als eerste is er een significant verband met de dispositionele drempels ($\chi^2 = 7.658$; $df = 2$; $p = .022$). Gevangenen die heel goed Nederlands beheersen ervoeren meer dispositionele drempels (29,3%) dan gevangenen die het Nederlands een beetje (18,1%) of helemaal niet (14,7%) beheersen. Ten tweede is er een significant verband de taalkundige drempel ($\chi^2 = 69.895$; $df = 2$; $p = .000$). Gevangenen die het Nederlands helemaal niet beheersen ervoeren de taalkundige drempel het frequentst (41,3%), dit is beduidend meer dan de gevangenen die het Nederlands goed beheersen (0,6%). Ten derde is er een significant verband met de **informatieve drempel** ($\chi^2 = 18.674$; $df = 2$; $p = .000$). Voornamelijk de gevangenen die het Nederlands een beetje beheersen ervoeren een gebrek aan informatie (48,6%). Gevangenen die heel goed Nederlands spreken rapporteren deze drempel in mindere mate (21%).

Er is ook een significant verband tussen **arbeidsstatuut voor de hechtenis** en het ervaren van drempels. Als eerste is er een tendens dat gevangenen die voor de detentie aan zwartwerk deden meer **institutionele drempels** ervoeren dan gevangenen die officieel betaald werk hadden of thuis bleven ($\chi^2 = 5.660$; $df = 2$; $p = .059$). Gevangenen die voor de detentie zwartwerk deden, ervoeren het meest institutionele drempels (60%). Doch ervoeren heel wat gevangenen die officieel betaald werk deden (40,6%) en de gevangenen die thuis bleven (52,7%) ook de institutionele drempels. Er is ook een significant verband tussen **de taalkundige drempel** en **arbeidsstatuut voor de hechtenis** ($\chi^2 = 10.821$; $df = 2$; $p = .004$). Bij gevangenen die taal aangeven als drempel om deel te nemen aan onderwijsactiviteiten, is er een oververtegenwoordiging van gevangenen die zwartwerk deden (33,3%) in vergelijking met gevangenen die officieel betaald werk hadden (14,6%) en gevangenen die thuis bleven (13,2%).

Er zijn geen significante verbanden tussen **onderwijsniveau** voor de hechtenis en het ervaren van drempels.

3.3 Gevangenisgerelateerde factoren

Tabel 9: drempelprofiel gevangenisgerelateerde factoren * Significantie: p<.05

	Dispositioneel	Situationeel	Institutioneel	Taal	Info	Soc emo
Werk binnen penitentiaire inrichting						
Ja	27,4%	30,6%*	64,5%*	12,9%	17,7%*	1,6%
Nee	22,1%	56,6%*	45,1%*	15%	32,3%*	5,8%
Gepercipieerde vrijkomtermijn						
>1 week tot > 1 maand	21,7%	56,7%	51,7%	16,7%	28,8%	10%
>6 maand tot >1 jaar	16,7%	40%	53,3%	6,7%	26,7%	3,3%
+ jaar	50%	33,3%	50%	0%	0%	0%
Ik weet het niet	30,6%	64,5%	38,7%	19,4%	35,5%	3,2%
Duur hechtenis						
0 tot 1 maand	23,2%*	74,1%*	39,3%*	11,6%	31,2%	5,4%
2 tot 6 maand	18,4%*	39,7%*	50,7%*	19,9%	31,6%	5,9%
Meer dan 6 maand	47,6%*	33,3%*	73,8%*	9,5%	16,7%	0%
Hechtenistitel						
Beklaagd	22,3%	46,2%	53,1%	13,8%	26,9%	3,8%
Veroordeeld	24,2%	54,8%	54,8%	16,1%	27,4%	4,8%
Geïnterneerd	40%	30%	40%	0%	30%	10%
Ik weet het niet	23,1%	60,3%	39,7%	16,7%	30,8%	7,7%
Aantal gevangeniservaringen						
Eerste gevangeniservaring	22,3%	54,3%*	48,2%	16%	28,4%	4,6%
Meerdere gevangeniservaringen	33,3%	27,8%*	61,1%	11,1%	33,3%	11,1%
Bezoek						
Één of meer keer per week	22,9%	51,2%	45,2%	9,6%*	24,1%	2,4%*
Één of meer keer per maand	24,2%	45,5%	54,5%	18,2%*	39,4%	9,1%*
Enkele keren per jaar	22,2%	22,2%	77,8%	33,3%*	22,2%	22,2%*
Nooit	23,8%	57,1%	52,4%	24,8%*	36,2%	6,7%*

Er is een significant verband tussen **werken in de gevangenis** en het ervaren van situationele drempels ($\chi^2 = 13.153$; $df = 1$; $p = .000$). Mensen die niet werken in de gevangenis ervoeren meer situationele drempels dan mensen die wel werken in de gevangenis, respectievelijk 56,6% en 30,6%. Er is ook een significant verband tussen werken in de gevangenis en het ervaren van institutionele drempels: mensen die werken in de gevangenis ervoeren meer institutionele drempels (64,5%) dan mensen die niet werken in de gevangenis (45,1%). Bovendien is er ook een significant verband tussen werken in de gevangenis en informatie als drempel ervaren. Mensen die werken in de gevangenis gaven vaker aan niet voldoende geïnformeerd te zijn (32,3%) dan mensen die niet werken (17,7%).

Er is een significant verband tussen **duur van de hechtenis** en dispositionele, situationele en institutionele drempels. Hoe langer men in de gevangenis zit, hoe meer men dispositionele drempels ($\chi^2 = 14.995$; $df = 2$; $p = .001$) en institutionele drempels ervaart ($\chi^2 = 14.683$; $df = 2$; $p = .001$). Bij de situationele drempels is dit net omgekeerd, hoe korter de detentie duur, hoe meer men de situationele drempels ervaart ($\chi^2 = 36.032$; $df = 2$; $p = .000$).

Er is een significant verband tussen het **aantal gevangeniservaringen** en het ervaren van situationele drempels ($\chi^2 = 4.758$; $df = 1$; $p = .029$). Mensen die nog geen eerdere gevangeniservaring hebben ervoeren deze drempel meer dan mensen die eerdere detentie ervaringen hebben.

Er is een significant verband tussen de aantal keren men **bezoek** heeft en de taalkundige drempel ($\chi^2 = 12.913$; $df = 3$; $p = .005$) en sociaal emotionele problemen ($\chi^2 = 9.532$; $df = 3$; $p = .023$) als drempel. Hoe minder men bezoek krijgt, hoe meer men deze drempels ervaart. Enkel de mensen die nooit bezoek krijgen vormen hier een uitzondering op. 6,7% van de gevangenen die nooit bezoek krijgen ervaren sociaal en emotionele problemen als drempel. Ook bij **de taalkundige drempel** is het zo dat hoe minder bezoek de gevangenen kreeg, hoe meer de taal een drempel is ($\chi^2 = 12.913$; $df = 3$; $p = .005$). De gevangenen die het meest bezoek krijgen, ervoeren taal het minst als drempel (9,6%). Dit cijfer stijgt naarmate men minder bezoek krijgt. Van de gevangenen die één of meer keer per maand bezoek krijgen ervoeren 18,2% taal als drempel en de gevangenen die enkele keren per jaar bezoek krijgen ervaren 33,3% taal als drempel. Ook hier vormen de gevangenen die nooit bezoek krijgen een uitzondering. 24,8% van hen ervoer taal als drempel.

Er zijn geen significante verbanden tussen de **gepercipieerde vrijkomtermijn** en het ervaren van drempels alsook niet tussen **hechtenistitel** en het ervaren van drempels.

Deel 4: Discussie en conclusie

In dit onderdeel van de thesis geven we antwoord op de eerder opgestelde onderzoeksvragen en vergelijken we onze resultaten met reeds beschikbare literatuur. We raadplegen zowel Vlaamse als internationale literatuur. Daarop aansluitend formuleren we aanbevelingen voor de praktijk, het beleid en verder onderzoek. Vervolgens werpen we een kritische blik op het gevoerde onderzoek en de hiaten.

1. Bevindingen

Hoeveel gedetineerden nemen niet deel aan volwasseneneducatie in de gevangenis van Antwerpen?

Uit het onderzoek blijkt dat 71% van de gevangenen op het moment van afname (oktober 2012) nog nooit heeft deelgenomen aan formele educatie tijdens de detentie. 17,2% heeft al lessen gevolgd in de gevangenis, maar participeerde niet op het moment van afname. 11,8% van de gevangenen participeerden aan het onderwijsaanbod op het moment van afname. Deze participatiegraad loopt gelijk met de participatiegraad van de vrije burgers in Vlaanderen tussen de 25 en 64 jaar (Vermeersch en Vandenbroucke, 2009). Deze resultaten zijn ook conform aan de participatiecijfers van gevangenen in de Verenigde Staten (Vacca, 2004).

Welke drempels dragen er toe bij dat mensen niet participeren aan volwasseneneducatie in de gevangenis van Antwerpen?

Dit onderzoek toont aan dat de **situationele drempels** het frequentst ervaren worden. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het onderzoek heeft plaats gevonden in een arresthuis. De populatie in het arresthuis van Antwerpen bestaat voor 45% uit beklaagden, gevangenen die nog niet zijn schuldig bevonden (Brosens, De Donder en Verté, 2013). Velen blijven dan ook voor een beperkte duur in de gevangenis. 20,1% van de gevangenen die niet participeren aan het onderwijsaanbod geven aan dat ze niet weten hoelang ze nog blijven en 15,1% geeft aan dat ze niet lang genoeg blijven om een opleiding te volgen. Beiden worden als drempel om deel te nemen aan het onderwijsaanbod ervaren. Dit is conform met de onderzoeksresultaten van Quigley (1997) en Messemer (2011).

De **institutionele drempels** wordt door 49,8% van de gevangenen ervaren. De lessen vinden plaats op hetzelfde tijdstip van andere activiteiten waardoor gevangenen keuzes moeten maken. Deze onderzoeksresultaten zijn analoog aan de bevindingen van Braggins & Talbot (2003). 22,3% geeft aan dat ze liever gaan werken, 12,7% gaat liever naar hun bezoek, 10,7% gaat liever naar de wandeling en 6,6% gaat liever naar de viering van hun geloof. Niet alleen de overlapping van activiteiten vormen een drempel, ook het beperkte aanbod vormt een drempel tot participatie. Batchelder & Pippert (2002) en Snacken (2009) tonen aan dat beperkte financiële middelen leiden tot het beperkte aanbod. De respondenten van ons onderzoek ervaren dit ook als drempel, maar eerder in beperkte mate: 7,2% vond de lesonderwerpen niet interessant en 6% wou les volgen, maar de lessen waren al volzet. Dit is moeilijk te verklaren want op het moment van de bevraging (in oktober 2012) was het onderwijsaanbod nog beperkt tot lessen Nederlands. Na de bevraging is het aanbod uitgebreid door de ingebruikname van een

open leercentrum waar gevangenen zes verschillende modules kunnen volgen, aangepast aan hun niveau (Vol-ant, 2013).

Gebrek aan informatie wordt door 29,8% van de gevangenen ervaren als drempel, dit is de derde grootste drempel. In de literatuur is deze drempel echter niet uitvoerig beschreven. Enkel Scurrah (2008) heeft dit in een bachelorproef als drempel onderscheden. Onze onderzoeksresultaten komen overeen met de bevindingen van Scurrah (2008): gevangenen hebben een beperkt inzicht in het aanbod (20,1%) en de werking (10%). Dit wil zeggen dat ze onvoldoende op de hoogte zijn van het aanbod om er aan te participeren. Daarom verwachten we dat er slechts beperkte communicatiemethoden ingezet worden in functie van de informatieoverdracht. Onze vermoedens staan echter in contrast met de realiteit. Vol-ant (2013) maakt gebruik van diverse communicatiemethoden om de gevangenen op de hoogte te brengen van het aanbod:

- Bij binnenkomst informeert een trajectcoördinator van het justitieel welzijnswerk over het volledige hulp- en dienstverleningsaanbod;
- Bij binnenkomst krijgen de gevangenen 'Krant X' waarin alle dienstverlening in geëxpliceerd staat;
- Brochure over onderwijs in de gevangenis;
- Brochure van Vol-Ant met betrekking tot het volledige aanbod volwasseneneducatie in Antwerpen in functie van informeren en adviseren over gevangensmuren heen;
- Affiches over onderwijs die ophangen in alle secties, de bib en wachtruimtes;
- Bekendmaking aanbod op het teletekst kanaal
- Minimum vijf maal per jaar worden flyers verspreid op cel;
- Andere partners (andere dienstverleners en penitentiair beambten) informeren en verwijzen door;
- Vanaf september 2014 promofilmmpjes op het intern videokanaal.

Desondanks de uitgebreide informatiekanaalen ervaren gevangenen nog een gebrek aan informatie. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het voornamelijk geschreven informatieoverdracht is en veel gevangenen beperkte taalvaardigheden hebben. De beperkte taalvaardigheden worden ook als drempel ervaren (zie verder).

23,5% van de gevangenen ervaren **dispositionele drempels** en hebben dus een eerder een negatieve houding ten opzichte van educatie. Dit is niet conform met de bevindingen van Allday (2006): 10,7% heeft geen zin om les te volgen en 4.1% volgt niet graag les. In de gevangenis van Antwerpen ligt dit getal beduidend hoger. Wat niet terug komt in de literatuurstudie, maar wel in beperkte mate uit dit onderzoek naar voor komt is dat de gevangenen geen inzicht hebben in het belang van educatie. 5,3% geeft aan dat ze denken niets kunnen bereiken met het volgen van lessen. Hierdoor zijn de gevangenen niet gemotiveerd om aan de lessen te participeren. Vacca (2004) toonde reeds aan dat gevangenen gemotiveerder zijn om te participeren aan het onderwijsprogramma als ze inzicht hebben in de voordelen die het programma met zich meebrengt.

16% van de gevangenen geeft aan de **taal** niet voldoende te beheersen om les te kunnen volgen. Dit is overeenstemmend met de resultaten van Baerten (2010). Dit is mogelijk te verklaren door het aantal gevangenen van allochtone afkomst en laaggeschoolden die in de gevangenis van Antwerpen verblijven, beide factoren kunnen leiden tot beperkte taalvaardigheden (Watkins, Razez & Richters, 2012 en Black, 1990). In de gevangenis van Antwerpen verblijven 39,4% Belgen en dus 60.6% gevangenen met een andere nationaliteit (Brosens, De Donder en Verté, 2013). 78,6% van de gevangenen hebben tussen de 0 en 12 jaar onderwijs gevolgd (te rekenen zonder kleuteronderwijs), dit wil zeggen dat de meerderheid geen secundair diploma heeft behaald (Brosens et al., 2013). Deze resultaten liggen in lijn met de resultaten van Cho & Tyler (2010) en van Vacca (2004) die stelden dat de meerderheid van de gevangenen laaggeschoold zijn. Er is echter geen significant verband tussen onderwijsniveau en ervaren van een drempel gevonden. In de literatuur is er echter wel een verband omschreven tussen de dispositionele drempels en onderwijsniveau. Hoe lager men opgeleid is, hoe frequenter men de dispositionele drempels ervaart (Cho & Tyler, 2010 en Allday, 2006).

Sociaal-emotionele problemen is de minst aangehaalde drempel om te participeren aan het onderwijsaanbod (5,3%). Ook in de literatuur komt deze drempel niet als doorslaggevend naar voor. Enkel Manger, Eikeland & Asbjornsen (2006) vermelden deze drempel. 3,1% onder hun respondenten denkt niet slim genoeg te zijn om lessen te kunnen volgen. Dit gaat samen met een laag zelfbeeld en kan ook versterkt worden door het beperkte opleidingsniveau van veel gevangenen (Allday, 2006; Cho & Tyler, 2010).

Wat is het verband tussen de profielen van gedetineerden die niet deelnemen aan volwasseneneducatie (socio-demografische factoren, socio-economische factoren, gevangenisgerelateerde factoren) en drempels die participatie aan volwasseneneducatie in de weg staan?

In de literatuur is er slechts in beperkte mate omschreven welke profielen van gevangenen de drempels ervaren. Er is onderzoek gevoerd naar de verschillende drempels die gevangenen ervaren, maar zelden naar welke gevangenen ze ervaren. Dit is in contrast met onderzoek naar de vrije burgers, daar zijn wel al (in beperkte mate) profielen gelinkt aan het ervaren van participatiedrempels.

Het onderzoek heeft uitgewezen dat gevangenen de situationele drempels het frequentst ervaren, gevolgd door de institutionele drempels, gebrek aan informatie, dispositionele drempels en taalkundige drempels. Gevangenen ervaren het minst sociaal-emotionele problemen als drempel.

Socio-demografische factoren

Leeftijd heeft een invloed op het ervaren **van gebrek aan informatie**. De oudste leeftijdscategorie (45+) ervaart deze drempel de helft minder dan de 17-25 jarigen en de 26 tot 45 jarigen. Dit is niet conform met de literatuur. Voorgaand onderzoek wees uit dat ouderen de informatiele drempel frequenter ervaren dan jongeren, omdat ze minder actief op zoek gaan naar informatie (Vermeers & Vandenbroucke, 2009). Dit onderzoek gaat echter wel over participatie in de vrije wereld, mogelijks ervaren gevangenen dit anders. Extra onderzoek kan hier duidelijkheid in brengen. Uit de literatuur bleek ook dat leeftijd een invloed heeft op het ervaren van de taalkundige drempel, hoe ouder men is hoe frequenter de drempel wordt ervaren. Uit ons onderzoek bleek echter dat hoe ouder de gevangene is, hoe minder frequent men de taalkundige drempel ervaart. Dit moet wel genuanceerd worden daar er geen significant verband gevonden is tussen leeftijd en het ervaren van taalkundige drempels.

De **nationaliteit** van de gevangenen heeft invloed op het al dan niet ervaren van de **informatieve drempel** en de **taalkundige drempel**. Niet-Europeanen ervaren deze drempels het frequentst. Deze drempels gaan mogelijks hand in hand, door de gebrekkige kennis van het Nederlands verstaat men moeilijk de informatie die aangereikt wordt over het onderwijsaanbod.

Gevangenen zonder **kinderen** rapporteren dubbel zoveel gebrekkige **taalvaardigheden** als drempel dan gevangenen zonder kinderen. Ook gevangenen met een **partner** ervaren frequenter taal als drempel dan gevangenen zonder partner. In de literatuur is er geen verklaring voor het verband tussen het hebben van kinderen/een partner en het ervaren van de taalkundige drempel. Een mogelijke verklaring is dat gevangenen met kinderen meer taalvaardigheden ontwikkelen door contact met de school en/of kinderopvang (briefwisseling, oudercontact, ...) en door ondersteuning te bieden bij het maken van huiswerk en leren van toetsen.

Socio-economische factoren

Het **beheersingniveau van de Nederlandse taal** heeft invloed op het ervaren van **taalkundige drempel en de informatieve drempel**. Uit het onderzoek komt duidelijk naar voren dat de gevangenen die heel goed het Nederlands beheersen deze drempels slecht in beperkte mate ervaren. Het ervaren van beide drempels stijgt naarmate men het Nederlands minder beheerst. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de lessen in het Nederlands doorgaan, gevangenen worden gescreend op hun taalvaardigheden. Beheersen ze het Nederlands niet voldoende, dan mogen ze niet deelnemen aan de lessen die een bepaald beheersingniveau van de Nederlandse taal vereisen. Ook de informatie omtrent het onderwijsaanbod wordt in het Nederlands aangeboden. Voor de gevangenen die het Nederlands niet beheersen vormt dit mogelijk een obstakel om te participeren aan het onderwijsaanbod.

Het **arbeidsstatuut** van gevangenen voor de hechtenis heeft invloed op het ervaren van de **institutionele en taalkundige drempels**. Het uitvoeren van zwartwerk leidt tot het frequentst ervaren van taalkundige en institutionele drempels. Gevangenen die officieel betaald werken deden ervaren deze drempels het minst frequent. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat voor het verkrijgen en behouden van officieel betaald werk er een basis aan taalvaardigheden verwacht wordt en taalvaardigheden bij zwart werk minder belangrijk zijn. Voor het ervaren van de institutionele drempels is het mogelijk dat gevangenen die oorspronkelijk officieel betaald werk uitvoerden zich beter kunnen aanpassen aan de werking en de organisatie van een instelling, dan gevangenen die zwart werk deden. Deze assumptie is niet onderbouwd door ons onderzoek of de literatuur.

Gevangenis gerelateerde factoren

Al dan niet **werken in de penitentiaire inrichting** staat in verband met het ervaren van drie categorieën drempels: situationele, institutionele en informatieve drempels. Gevangenen die niet werken in de penitentiaire inrichting ervaren meer **situationele** (56,6%) en **informatieve drempels** (32,3%), dan gevangenen die wel werken in de penitentiaire inrichting. Gevangenen die wel werken ervaren 30,6% situationele drempels en 17,7% informatieve drempels. De **institutionele drempels** wordt met 64,5% het frequentst ervaren door gevangenen die wel werken, 45,1% van de gevangenen die niet werken ervaren ook institutionele drempels. Een mogelijke verklaring is dat de lessen en het werk in de gevangenis op het zelfde tijdstip plaats vindt (Braggins & Talbot, 2003). Bovendien wees onderzoek uit dat als gevangenen moeten kiezen tussen werken of lessen volgen, ze frequenter kiezen voor werken omdat ze daarvoor een financiële vergoeding ontvangen (Batcheld & Pippert, 2002). Een verklaring voor het verband tussen werken en het ervaren van de situationele en informatieve drempels komt niet voor in de literatuur. Een mogelijke verklaring voor het verband tussen werken en het ervaren van de situationele drempels is echter dat gevangenen met een straf van korte duur (maximum zes maanden) meer belang hechten aan werken tijdens de detentie dan aan lessen volgen. Manger (2010) toonde al aan dat gevangenen met een straf van korte duur minder frequent deelnemen aan onderwijs dan gevangenen met een straf van lange duur. Een mogelijke verklaring voor het verband tussen werken en de informatie drempel is dat de informatie wordt verschaft tijdens de werkuren en niet op de locatie waar de gevangenen werken.

De **duur van de hechtenis** heeft ook invloed op het ervaren van drempels. Hoe langer men in de penitentiaire inrichting verblijft hoe frequenter men **dispositionele en institutionele drempels** ervaart. Een mogelijke verklaring voor het verband tussen de duur van de hechtenis en het ervaren van de dispositionele drempels is dat hoe langer men in de penitentiaire inrichting verblijft hoe moedelozer de gevangenen worden, hoe negatiever ze hun toekomstkansen inschatten. Ze zien het belang van onderwijs niet (meer) in waardoor hun motivatie om te participeren daalt. Een mogelijke verklaring voor het ervaren van de institutionele drempels is hoe langer men in de penitentiaire inrichting men verblijft, hoe meer activiteiten men wil doen die op het zelfde moment doorgaan als de lessen, voorbeeld: naar de wandeling gaan of bezoek ontvangen. In de literatuur is het verband niet omschreven.

Bij de **situationele drempels** is net het omgekeerde waar te nemen. Hoe langer men in de penitentiaire inrichting verblijft, hoe minder frequent men situationele drempels ervaart. Van de gevangenen die maximum één maand in de penitentiaire inrichting zijn ervaart 74,1% situationele drempels, dit cijfer daalt vervolgens naar 39,7% voor de gevangenen die tussen de twee en de zes maanden in de penitentiaire inrichting verblijven en 33,3% voor de gevangenen die er zes maanden of meer verblijven. Uit de literatuur blijkt dat de dispositionele drempels versterkt worden door institutionele drempels (Talbot, 2006). In ons onderzoek volgen de cijfers van de institutionele en dispositionele drempels de zelfde lijn, maar er is geen samenhang onderzocht. Een mogelijke verklaring voor deze stijgende cijfers is dat hoe langer men in de penitentiaire instelling verblijft, hoe meer het geloof in het onderwijs daalt en hoe meer men op de institutionele belemmeringen is gestoten. Dit wordt echter niet onderbouwd door de literatuur.

Hoe langer men in de gevangenis zit, hoe meer zicht men mogelijk heeft op de hechtenistitel, de gevangeniscontext en of men al dan niet in de penitentiaire inrichting blijft. Op het moment van afname gaf 15,1% aan niet te weten hoe lang men nog in de penitentiaire instelling blijft.

Gevangenen die voor het eerst in de penitentiaire instelling zijn ervaren frequenter **situationele drempels** (54,3%) dan gevangenen die al eerdere **gevangeniservaringen** hebben (27,8%). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat men bij eerdere gevangeniservaringen alreeds zicht heeft in de werking van de gevangenis, het gerecht en de verschillende hechtenistitels.

Er is een verband tussen het **aantal keren men bezoek** krijgt en het ervaren van **taalkundige drempels**. Hoe minder frequent men bezoek krijgt, hoe meer men taalkundige drempels ervaart. Enkel gevangenen die nooit bezoek krijgen vormen een uitzondering op de regel. Het zelfde geldt voor het ervaren van sociaal-emotionele problemen. Hoe minder bezoek men krijgt, hoe meer **sociaal-emotionele problemen** de participatie hinderen. Ook hier vormen de gevangenen die nooit bezoek krijgen de uitzondering. In de literatuur is er geen verklaring voor het ervaren van de taalkundige drempels. Een mogelijke verklaring voor het ervaren van de taalkundige drempels is dat men minder converseert als men geen bezoek krijgt en men dus de taalvaardigheden minder traint. Een mogelijke verklaring voor het ervaren van sociaal-emotionele problemen is dat gevangenen die minder bezoek krijgen een lager zelfbeeld en lager mentaal welbevinden hebben. Ze missen sociaal contact, vrienden en familie. Dit vormt een drempel voor de onderwijsparticipatie (Manger et. Al, 2006)

1. Agogische aanbevelingen

Dit onderzoek streeft niet enkel naar een verruiming van de wetenschappelijke kennis over drempels om deel te nemen aan onderwijsactiviteiten binnen de penitentiaire context. We willen met dit onderzoek ook een meerwaarde bieden voor het beleid en de praktijk. In functie daarvan formuleren we een aantal agogische aanbevelingen.

2.1 Beleid

Blijven investeren in kwalitatief onderwijs tijdens de detentie is ten sterkste aangewezen. Zoals eerder vermeld zijn beroepsvaardigheden en geletterdheid van primordiaal belang om na de detentie werk te vinden en optimaal te functioneren in de maatschappij. Gevangenen kosten de Vlaamse Overheid gemiddeld 165 per dag (Federale Overheidsdienst Justitie, 2012), bij recidive zijn dit terugkerende kosten. Daarom is het verhogen van de financiële middelen een investering dat zowel de gevangenen als de maatschappij ten goede komt. Een verhoging van financiële middelen kan leiden tot een kwaliteitsverhoging van het onderwijs. Zo kan er ingezet worden op onderwijs aangepast aan de noden van elk individu, een verbeterde infrastructuur wat ten goede komt van de gevangenen en het penitentiair personeel. Ook extra personeel kan aangeworven worden om lessen te geven, het aanbod te coördineren en in studieoriëntering te voorzien. Bovendien raden we aan om gevangenen te betalen om lessen te volgen. Vaak moeten gevangenen kiezen tussen werken en onderwijs volgen. Batchelder & Pippert (2002) toonden aan dat de meerderheid van de gevangenen kiest voor werken omdat ze daar financieel voordeel uit halen. Voor de maatschappij zou het echter ook een meerwaarde zijn moesten meer gevangenen zich scholen tijdens de detentie. Ook in de vrije wereld is dit systeem alreeds van toepassing, de VDAB koppelt financiële voordelen aan het volgen van een opleiding om zo burgers te stimuleren zich te scholen of te herscholen.

2.2 Beheer

Een grote hindernis om te participeren aan de onderwijsactiviteiten was dat deze op dezelfde tijdstippen doorgaan als andere activiteiten vb. werken of bezoek. Plan deze activiteiten op verschillende tijdstippen en meermaals in een week. Zo krijgen de gevangenen de kans om aan verschillende activiteiten te participeren.

Bied een verscheidenheid aan opleidingen aan om te gemoed te komen aan de diversiteit van de gevangenispopulatie. Het open leercentrum is alreeds een stap in de goede richting. Bouw dit verder uit en verbreedt het aanbod van het open leercentrum. Ook een uitbreiding van praktijklessen en communicatieve lessen komen de gevangenen ten goede. De gevangenen hebben vaak beperkte beroepsvaardigheden, wat wel een vereiste is van het werkveld na de detentie.

Vol-Ant maakt gebruik van verschillende methoden om de gevangenen op de hoogte te brengen van het onderwijsaanbod. Toch ervaren nog 29,8% van de gevangenen de informatieve drempel. Daarom raden we aan om op een gedifferentieerde manier te informeren over het aanbod en de focus niet te leggen op geschreven communicatie, daar een deel van de gevangenispopulatie beperkt geletterd is. We raden dan ook aan om de geschreven informatie met betrekking tot het onderwijsaanbod te verschaffen in verschillende talen. Om de taalkundige drempel bij informatieoverdracht te verkleinen kan Vol-Ant ook samenwerken met Wablieft, een centrum die onder andere informatie en trainingen biedt aan organisaties in verband met duidelijk taalgebruik. Ook werken met beeldmateriaal zoals video, pictogrammen en opendeurdagen biedt een mogelijkheid om de taalkundige drempel te minimaliseren. Scurrah (2008) toonde ook aan dat de grootte van de gevangene zijn sociaal netwerk invloed heeft op informatie verschaffing en dat veel informatie mondeling aan elkaar wordt doorgegeven. Dit wordt ook bevestigd door het onderzoek van Verté et al. (2011). Daarom kunnen de gevangenen die onderwijs gevolgd hebben een sleutelrol spelen in informatieverschaffing, peer-teaching. Gevangenen die al geparticipeerd hebben aan een onderwijsactiviteit kunnen de medegevangenen op de hoogte brengen van het aanbod en de werking. Informatie en advies wordt sneller aanvaard als het aangeboden wordt door mensen die je als je gelijke beschouwd en bovendien wordt de informatie verschaft in een toegankelijker taalgebruik (Bodemer, 2014). De gevangenen die bereidt zijn deze taak op zich te nemen kunnen hiervoor een korte opleiding of training krijgen om zo optimaal antwoord te bieden op de vragen van de medegevangenen. Op deze manier train je ook de communicatieve vaardigheden en empower je de gevangenen (Wawrzynski, LoConte & Straker, 2011). Bij het informeren over het aanbod en het belang van participatie is het ook belangrijk dat je, je richt tot de penitentiaire beambten. Er zijn nog steeds penitentiaire beambten die negatief staan tegenover participatie tijdens detentie. Vaak omdat dit een organisatorische uitdaging is die mogelijks de veiligheid in het gedrang brengt (De Ron, 2009). Ook zij kunnen mee instaan voor de mondelinge informatieoverdracht.

2.3 Begeleiding

In de penitentiaire inrichting werken er trajectbegeleiders, elke gevangene krijgt een trajectbegeleider toegewezen. Het is de taak van deze hulpverlener om de gevangene te informeren over alle mogelijke dienstverlening en programma's die aangeboden worden in de gevangenis. Ook biedt deze persoon hulp bij praktische en administratieve vragen. Gevangenen gaan bij de start van de detentie op gesprek bij deze dienstverlener. We raden aan om elke gevangene de eerste week van de detentie bij deze hulpverlener langs te laten gaan. Deze persoon kan bij de start van de detentie uitleggen hoe de gevangenis en de dienstverlening in de gevangenis werkt. Welk statuut men heeft en tot welke straf en detentieduur dit leidt. Zo blijven de gevangenen niet langer in onwetendheid over hun situatie, de toekomst en de mogelijkheden tijdens de detentie. Ook raden we aan om doorheen de detentie deze informatieve sessies verder te zetten, ook al maken ze geen gebruik van het dienstverlenend aanbod. Op die manier blijven de gevangenen stelselmatig op de hoogte van het aanbod, de werking van de gevangenis en het verloop van hun detentie.

2. Beperkingen onderzoek

In dit onderdeel werpen we een kritische blik op het onderzoek, nadien vullen we de beperkingen aan met aanbevelingen voor verder onderzoek.

Dit onderzoek vindt plaats in de gevangenis van Antwerpen, dit is een arresthuis. Deze specifieke context kan het ervaren van drempels beïnvloeden. Dit onderzoek is niet representatief voor andere gevangenissen. Het herhalen van dit onderzoek, zowel in arresthuizen als strafinrichtingen, kan een algemener beeld creëren.

Dit onderzoek kadert binnen een grootschaliger onderzoek naar de behoeften van gevangenen met betrekking tot hulp-en dienstverlening. Daarom is de bevraging niet gebeurd in functie van het in kaart brengen van participatiedrempels voor het formeel onderwijs. Onderzoek die zich enkel toespitst op onderwijs tijdens de detentie kan tot bredere inzichten en specifiekere praktijkaanbevelingen leiden. Dit onderzoek is kwantitatief van aard en heeft de gevangenen op nominale wijze bevraagd, er werd gevraagd of ze de drempels al dan niet ervaren. Hierdoor is er niet gepeild naar verklaringen voor het ervaren van de drempels en ook nuanceringen aanbrengen was niet mogelijk. In de vragenlijst zijn 29 mogelijke drempels opgelijst die nadien onder vijf categorieën drempels zijn ondergebracht. Niet alle categorieën werden evenveel bevraagd. Zo zijn er voor de institutionele drempels 11 opties en voor taalkundige drempel slechts één. Zo is het mogelijk dat bepaalde drempels frequenter naar voor komen dan andere drempels. Een andere kritische bemerking is dat we geen zicht hebben hoeveel gevangenen een diploma secundair onderwijs hebben behaald omdat we naar het aantal onderwijsjaren die men heeft gevolgd peilden en niet naar de hoogst behaalde graad. Ook hebben we geen zicht op welk soort onderwijs men volgde (ASO-TSO-KSO-BSO of systeem uit andere landen). Dit was echter een weloverwogen beslissing omdat er dermate verschillende onderwijssystemen zijn en het daardoor niet mogelijk is om daarnaar te peilen.

Literatuur met betrekking tot onderwijsdrempels is relatief schaars, daardoor hebben we slechts in beperkte mate onze bevindingen kunnen toetsten aan andere onderzoeken.

3. Aanbevelingen verder onderzoek

Dit onderzoek vond plaats in de gevangenis van Antwerpen, een arresthuis waar veel beklagden verblijven. Als je dit onderzoek uitvoert in andere gevangenissen in Vlaanderen kan je een breder inzicht verwerven in de drempels die de gevangenen ervaren om te participeren aan het formele onderwijsaanbod.

Ook raden we aan om bij verder onderzoek gebruik te maken van een likert-schaal in plaats van nominale categorieën. Omdat dit meer nuanceringsmogelijkheden maakt. Ook kwalitatief onderzoek kan een meerwaarde bieden om de oorzaken van drempels in kaart te brengen en meer nuanceringsmogelijkheden te verkrijgen.

Dit onderzoek bracht drempelprofielen in kaart. Bij deze drempelprofielen bleven veel verbanden onverklaard. Zowel de literatuur als ons onderzoek brachten geen duidelijkheid over de mogelijke oorzaken voor het ervaren van de drempels. Zo blijft bijvoorbeeld het significant verband tussen het hebben van kinderen en/of een partner en het ervaren van taalkundige drempels onverklaard. Verder onderzoek kan hier meer duidelijkheid over scheppen. Bij verder onderzoek raden we ook aan om ervoor te zorgen dat bij elke categorie drempels er ongeveer evenveel opties zijn. Zo is er minder kans dat een bepaalde drempel sterk naar voren komt enkel door de vele opties die het had.

4. Conclusie

Dit onderzoek richt zich op de gevangenen die niet participeren aan het onderwijsaanbod en spitst zich toe op de drempels die de gevangenen ervaren om niet te participeren. De meerderheid van de gevangenen participeert niet aan het onderwijsaanbod. Vijf soorten drempels vormen hier een oorzaak, bij elke drempel is er een item doorslag gevend:

- situationele drempels: duur van de detentie;
- Institutionele drempels: samenvallen van activiteiten;
- Informatieve drempels: beperkt inzicht in het aanbod;
- Dispositionele drempels: geen zin om les te volgen;
- Taalkundige drempels: de Nederlandse taal niet voldoende beheersen;
- Sociaal-emotionele problemen: laag zelfbeeld.

De gevangenen ervaren deze drempels niet even frequent. Hierboven staan ze opgelijst in volgorde van frequentie.

Dit onderzoek brengt een drempelprofiel in kaart. Het ervaren van de drempels staat in relatie met heel wat factoren.

De **situationele drempels** komen het frequentst voor bij gevangenen die werken tijdens de detentie, de gevangenen die het langst in de penitentiaire inrichting verblijven en gevangenen die geen eerdere ervaren met detentie hebben.

De **institutionele drempels** komen het frequentst voor bij gevangenen die werken tijdens de detentie en voor de detentie zwart werk deden. Alsook bij gevangenen die langduriger in de penitentiaire inrichting verblijven.

De **informatieve drempels** komen het minst frequent voor bij de oudere gevangenen (45+) en het frequentst bij de gevangenen zonder Belgische nationaliteit en de gevangenen die niet werken tijdens de detentie.

De **dispositionele drempels** komen het minst frequent voor bij gevangenen die het Nederlands matig of niet goed beheersen.

De **taalkundige drempel** komt het frequentst voor bij gevangenen zonder Belgische nationaliteit, gevangenen zonder kinderen en gevangenen met partner. Ook ervaren de gevangenen die het Nederlands niet goed beheersen, die voor de detentie zwart werk uitvoerden en minder frequent bezoek ontvangen de taalkundige drempel het frequentst.

De **sociaal-emotionele problemen** vormen een drempel voor de gevangenen die het minst vaak bezoek krijgen.

Dit onderzoek doet ook aanbevelingen om optimaal op deze drempels in te spelen. Verder onderzoek is echter aangeraden om extra inzichten te verkrijgen in het ervaren van drempels met betrekking tot onderwijsparticipatie bij gevangenen.

Bijlage: vragenlijst

Enkele vragen over jezelf

1. In welk jaar ben je geboren? Vul in.

19.....

2. Welke nationaliteit heb je? Kruis aan.

1 Belg

2 Andere (vul in): .....

3. Spreek je Nederlands? Kruis aan.

1 Heel goed

2 Een beetje

3 Helemaal niet

4. Hoeveel jaar ben je naar school geweest? Reken het aantal jaren zonder kleuterschool? Vul in.

..... jaar

5. Wat deed je voordat je in de gevangenis kwam? Kruis aan.

1 Ik had werk en een loon.

2 Ik was werkloos.

3 Ik was in loopbaanonderbreking.

4 Ik was arbeidsongeschikt.

5 Ik was huisman.

6 Ik was met pensioen (brugpensioen, vervroegd pensioen).

7 Ik volgde les (overdag of 's avonds).

8 Ik was met ziekteverlof.

9 Ik werkte in het zwart.

11 Andere (vul in): .....

6. Heb je een partner? Kruis aan.

1 Ja

2 Neen

60

7. Heb je kinderen? Kruis aan.

Dat zijn:

- je eigen kinderen

- andere kinderen voor wie je zorgt

1 Ja, een kind of kinderen tot en met 17 jaar

2 Ja, een kind of kinderen van 18 jaar of ouder

3 Ja, kinderen jonger en ouder dan 18 jaar

4 Neen

8. Hoe vaak krijg je bezoek in de gevangenis? Kruis aan.

1 1 keer of meer per week

2 1 keer of meer per maand

3 Enkele keren per jaar

4 Nooit

Onderwijs

9. Volg je nu les in de gevangenis? Kruis aan.

- 0 1 Ja Zo ja, ga naar vraag 21.
- 0 2 Neen, nu niet maar vroeger wel Ga naar vraag 21.
- 0 3 Neen, ik heb nooit les gevolgd in de gevangenis.

19. Volg je nu les in de gevangenis? Kruis aan.

- 0 1 Ja
- 0 2 Neen, nu niet maar vroeger wel
- 0 3 Neen, ik heb nooit les gevolgd in de gevangenis.

20. Waarom heb je nooit les gevolgd in de gevangenis? Kruis aan. Je mag meer dan één antwoord aankruisen.

- 1: ik wist niet dat het kon
- 2: Ik zit pas in de gevangenis.
- 3: ik ga liever werken
- 4: Ik ga liever naar de wandeling
- 5: ik ga liever naar mijn bezoek
- 6: ik ga liever naar de viering van mijn geloof
- 7: ik doe liever iets anders (vul in:.....)
- 8: Ik heb geen zin om lessen te volgen
- 9: Ik spreek de taal niet goed genoeg
- 10: Ik weet niet hoe ik mij moet inschrijven
- 11: Ik heb slechte dingen gehoord over de lesgevers
- 12: Ik ben te moe om les te volgen
- 13: ik wil de chefs niet tot last zijn
- 14: Andere gedetineerden pesten of bedreigen mij
- 15: alles wat met de gevangenis te maken heeft is slecht
- 16: ik heb een rapportbriefje geschreven, maar kreeg geen antwoord
- 17: Er waren geen lessen
- 18: ik wilde wel, maar de lessen zaten al vol
- 19: de onderwerpen waren niet interessant
- 20: ik hou niet van de sfeer
- 21: Ik volg niet graag les
- 22: ik hou niet van lessen in groep
- 23: ik blijf hier toch niet lang genoeg
- 24: Ik weet niet hoelang ik hier blijf
- 25: studeren in de gevangenis is lastig
- 26: ik kan er toch niets mee doen
- 27: andere gedetineerden lachen met mensen die les volgen
- 28: ik ben niet slim genoeg
- 29: andere: vul in.....

Bronnenlijst

Allday, R. A. (2006). Prisoners perspective on effective teacher behavior. *Education & Treatment of Children (ETC)*. 29 -4, 729-748.

Baerten, M. (2010). *Dromen van toiletdeuren. Kwalitatief onderzoek naar behoeften van gedetineerden met het oog op de gevangenis van de 21ste eeuw*. (Masterproef). Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.

Batcheld, J.S. & Pippert, M.J. (2002). Hard time or idle time: factors affecting inmates choices between participation in prison work and education programs. *The prison journal*: 82, 269-279.

Black, S. (1990). Inside Literacy: Perspectives on the needs of low literate prisoners and factors affecting their access to education. Wagga Wagga: Charles Sturt University

Bodemer, B.B. (2014). *They can and they should: undergraduates providing peer references and instruction*.

Boeren, E. (2011) Gender differences in formal, non-formal and informal adult learning. *Studies in continuing education*: 33, 333-346.

Boeren, E. (2011). Participation in Adult Education: Attitudes and Barriers. *US-China Education Review*, 1(3), 369-382.

Boeren, E. & Nicaise, I. (2011) *Schitterend gemiddeld. Kwaliteit, kansengelijkheid en rendement van het Vlaamse onderwijs in internationaal perspectief*.

Braggins, J., & Talbot, J. (2003). *Time to Learn: Prisoners' Views on Prison Education*: Prison Reform Trust.

Brosens, D. (2013). *Participation in prison programmes - encouraging and discouraging factors*. Vrije Universiteit Brussel.

Brosens, D., De Donderder, L. & Verté, D. (2013). Rapport hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen: Een onderzoek naar behoeften van gedetineerden. Consortium Vol-Ant, Antwerpen.

Cho & Tyler (2010). Does Prison-Based adult basic education improve postrelease outcomes for male prisoners in Florida?. *Crime & Delinquency*: 59, 975-1005.

Consortium volwassenenonderwijs Antwerpen [vol-ant]. (z.d.). *Onderwijs gevangenis*. Geraadpleegd op 31 oktober 2013, op <http://www.vol-ant.be/page.php?sec=consortium-vol-ant&pid=007>.

Consortium volwassenenonderwijs Antwerpen [vol-ant]. (2012). *Strategische en operationele doelstellingen en realisaties 2011 - Onderwijs gedetineerden*. Niet gepubliceerd jaarverslag, Consortium volwassenenonderwijs Antwerpen, Antwerpen.

Cross, K. P. (1981). *Adults as learners: Increasing participation and facilitating learning*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Cross, K. P. (1992), *Adults as Learners second edition*, San Francisco: Jossey-Bass.

Davis, C., Bahr, S.J. & Ward, C. (2013). *The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society*. *Criminology and Criminal Justice* 13, 446-497.

De Ron, A., & Tournel, H. (2009). *Aanbevelingen voor het optimaliseren van vorming, opleiding en arbeidstoeleiding binnen de gevangenis in Vlaanderen*. Geraadpleegd op 26 februari 2014, op http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBSFRB/05_Pictures,_documents_and_external_sites/09_Publications/PUB2009_196

2_BeleidsaanbevelingenGevangenen.pdf

Federale overheidsdienst Justitie. (2012). *Justitie in cijfers 2012*. Geraadpleegd op 5 februari 2014, op http://justitie.belgium.be/nl/binaries/0210_JIC2012__NL_tcm265-230185.pdf

Halimi, M. (2013). *Leren in hechtenis: motieven voor participatie aan formele educatie*. Vrije universiteit Brussel.

Johnstone & Riviera (1965). *Volunteers for learning: A study of the educational pursuits of American Adults*. Aldine.

Kaimakami, Panta & Kaparou (2008). *Factors influencing Adults Participation in Education*. The World Scientific and Engineering Academy and Society: 5, 417-420.

Lockwood, Nally, Ho & Knutson (2012). The effect of correctional Education on Postrelease Employment. *Crime & Delinquency*: 58, 380-396.

Manger, T., Eikeland, O.-J., Diseth, A., Hetland, H., & Asbjørnson, A. (2010). Prison Inmates' Educational Motives: Are They Pushed or Pulled? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54(6), 535-547.

Manger, T., Eikeland, O.J. & Asbjørnsen, A. (2006). Educational Intentions Among Prison Inmates. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 12, 35-48.

Messemer, J. (2011). The historical practice of correctional education in the united states: a review of the literature. *International journal of humanities and social science*. 17, 91-100.

Reese, S. (2012). Today's adult students. *Connecting education and careers*. 2, 30-35.

Rubensons, K. & Desjardins, R. (2009). The impact of welfare state regimes on barriers to participation in adult education: a bounded agency model. *Adult Education Quarterly*: 59, 178-207.

Scurrah, M.A. (2008). *Learning on the inside in Risdon Prison*. (Bachelorproef). University of Tasmania, Launceston.

Sedgley, N.H. Scott, c. Williams, N.A. & Derrick, F.W. (2010). Prison's dilemma: Do Education and Job Programmes Affect Recidivism?. *Economia*: 77, 497-517.

Schmidt, S.W.(2013). The future of adult education. *Adult Learnin*: 24, 79-81.

Siassiakos, K., Retalis, S., Zampara A., Tsamadias, C.(2007) "*Adult Distance Education and Training Centre (ADETC)'s e-Learning Model*", 11th Panhellenic Conference in Informatics 2007, University of Patras, Patras, Greece.

Talbot, J. (2006). *No One Knows: Identifying and supporting prisoners with learning difficulties and learning disabilities: the views of prison staff*: Prison Reform Trust.

Vacca, J.S. (2004). Educated prisoners are less likely to return to prison. *The Journal of correctional education*: 55(4), 297-305

Vermeersch, L., & Vandenbroucke, A. (2009a). *Het leren zoals het is... bij volwassenen met een geletterdheidsrisico: Samenvatting*. Geraadpleegd op 26 februari 2014, op http://www.ond.vlaanderen.be/obpwo/projecten/2006/0604/Samenvatting_eindraport.pdf

Vlaamse Regering. (2000). Decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Geraadpleegd op 1/05/2013 via <http://www.ejustice.just.fgov.be/cgiapi2.pl?g=nl&pd=2013-04-11&numac=2013035311>

Vlaamse Regering. (2007). Decreet betreffende het volwassenenonderwijs. Geraadpleegd op 21/10/2013 via <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2006-2007/g1201-7.pdf>

Watkins, P., Razee, H. & Richter, J. (2012). 'I'm telling you ... the language barrier is the most, the biggest challenge': Barriers to education among Karen refugee women in Australia. *Australian Journal of Education*:56,126-141.

Wawrzynski, M.R., LoConte, C.L & Straker, E. (2011). Learning Outcomes for Peer Educators: The National Survey on Peer Education," *New Directions for Student Services*, 133, 17-27